

Κεφάλαιο 9

Η Ευρώπη ανάμεσα σε δύο πολέμους (1919–1939)

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παρόλο που το κυρίαρχο πολίτευμα στην Ευρώπη είναι η **κοινοβουλευτική δημοκρατία**, υπάρχει πολιτική αστάθεια. Σιγά σιγά αυξάνονται εκείνοι που πιστεύουν ότι η δημοκρατία δεν μπορεί να λύσει τα μεγάλα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα και στρέφονται σε αυταρχικές μορφές διακυβέρνησης. Η **παγκόσμια οικονομική κρίση** το 1929 οδηγεί πολλές χώρες στο **φασισμό** και στη **δικτατορία**. Η Σοβιετική Ένωση ακολουθεί διαφορετική πορεία: πετυχαίνει την εκβιομηχάνισή της, αλλά έχει και αυτή ένα αυταρχικό καθεστώς, το **σταλινισμό**. Στο Μεσοπόλεμο η τεχνολογία και η επιστημονική γνώση διαδίδονται και αλλάζουν την καθημερινή ζωή. Νέες ιδέες και νέα ρεύματα γεννιούνται στις τέχνες.

Και στην Ελλάδα η πολιτική ζωή είναι ασταθής και το 1936 επιβάλλεται η δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Τα πιο μεγάλα προβλήματα είναι το προσφυγικό και η ανεργία. Την ίδια εποχή αναπτύσσεται η βιομηχανία, ολοκληρώνονται η εκπαιδευτική και η αγροτική μεταρρύθμιση, αλλά δυναμώνει επίσης η κοινωνική διαμαρτυρία και οργανώνονται κοινωνικά κινήματα.

Α. Η Ευρώπη και ο κόσμος στο Μεσοπόλεμο

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Επανάσταση στη Ρωσία σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες επικρατεί μεγάλη **πολιτική αστάθεια**. Όλο και περισσότεροι πιστεύουν ότι τη λύση στα μεγάλα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα δε θα τη δώσει η κοινοβουλευτική δημοκρατία, αλλά η κομμουνιστική επανάσταση ή η φασιστική δικτατορία. Η **οικονομική κρίση** του 1929 έφερε ακρίβεια, ανεργία και τεράστια κοινωνικά προβλήματα σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο. Λιγότερο επηρεάστηκε η Σοβιετική Ένωση, αλλά και εκεί οι αποφάσεις του Στάλιν για την κρατική οικονομία είχαν συνέπειες για τους αγρότες. Παράλληλα, σε διάφορα μέρη του κόσμου ξεσπούν **επαναστατικά ή αντιαποικιακά κινήματα**. Την εποχή αυτή οι κυβερνήσεις παρεμβαίνουν όλο και περισσότερο στη ζωή των πολιτών τους. Συγχρόνως η επιστήμη και η τεχνολογία αλλάζουν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Νέα καλλιτεχνικά κινήματα επιδιώκουν να εκφράσουν αυτές τις ριζικές αλλαγές.

Πολιτική αστάθεια και αμφισβήτηση της δημοκρατίας

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Οκτωβριανή Επανάσταση, στα ευρωπαϊκά κράτη (πολλά από αυτά ήταν νέα) η πολιτική κατάσταση δεν είναι καθόλου σταθερή.

Στην Ευρώπη διαμορφώνονται τρία πολιτικά συστήματα:

η φιλελεύθερη
κοινοβουλευτική δημοκρατία

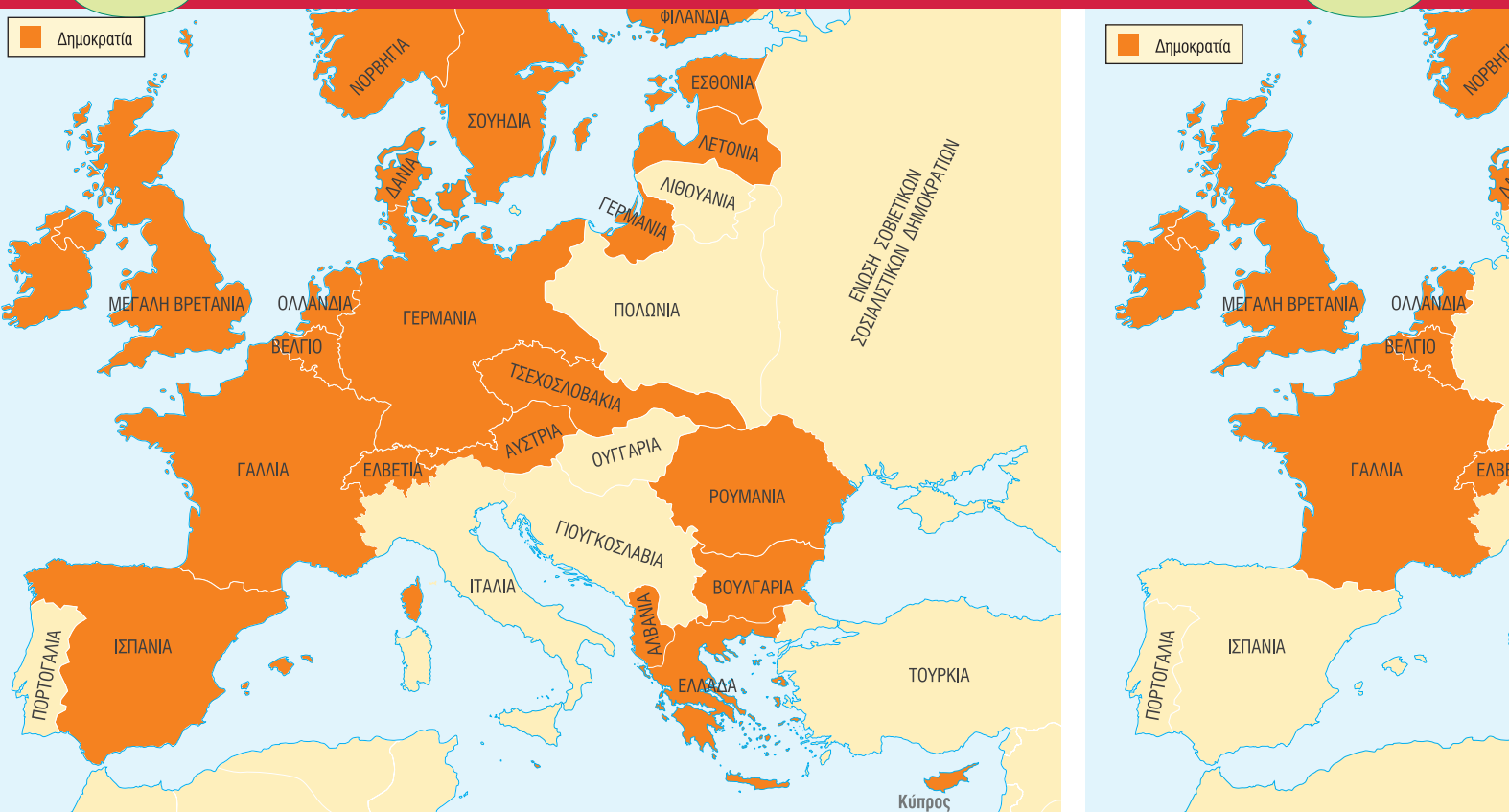
ο κομμουνισμός

ο φασισμός ή η δικτατορία

9.1

Τα ευρωπαϊκά κράτη και τα πολιτεύματά τους το 1929 και το 1939

9.2

Στη δεκαετία του 1920 τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη έχουν **κοινοβουλευτική δημοκρατία**. Πολλοί όμως θεωρούν ότι αυτή δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα των πολιτών. Αρκετοί στρέφονται στον κομμουνισμό, αλλά οι περισσότεροι τον θεωρούν **απειλή**. Επίσης, πολλοί στη **Γερμανία** και στην Αυστρία θεωρούν την κοινοβουλευτική δημοκρατία συνέπεια της ήττας τους στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά την οικονομική κρίση του 1929 σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη η κοινοβουλευτική δημοκρατία ανατρέπεται από **φασιστικά ή δικτατορικά καθεστώτα** χωρίς μεγάλη αντίσταση.

Βρετανοί μεταλλωρύχοι σε απεργία. 1921.

9.3

9.4

Αστυνομικός συλλαμβάνει αριστερό διαδηλωτή στο Λονδίνο (1936). Πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις πήραν μέτρα ενάντια στους κομμουνιστές. Τα μέτρα αυτά όμως έπληξαν τελικά την ίδια τη δημοκρατία.

Σε πολλά νέα κράτη της Ευρώπης ζούσαν **εθνικές μειονότητες**. Η ζωή τους ήταν δύσκολη, και γιατί είχαν διαφορές (στη γλώσσα, στη θρησκεία, στις παραδόσεις) αλλά και γιατί έδιναν τη δυνατότητα σε γειτονικά κράτη να παρεμβαίνουν στη χώρα όπου ζούσαν, με τη δικαιολογία ότι θέλουν να τους προστατεύσουν. Η Κοινωνία των Εθνών προσπαθούσε να κατοχυρώσει τα δικαιώματα των μειονοτήτων, όχι πάντα με επιτυχία.

9.5

9.6

Στην εικόνα 9.5 ό,τι έμεινε από ένα τρένο που ανατίναξε ο Ιρλανδικός Δημοκρατικός Στρατός (1920) και στην 9.6 σπίτια που έκαψαν ένοπλοι συνεργάτες του βρετανικού στρατού στην Ιρλανδία (1921). Το 1919 η Ιρλανδία διεκδίκησε την ανεξαρτησία της από τη Μεγάλη Βρετανία. Ύστερα από αιματηρές συγκρούσεις έγινε αυτόνομη (1921) και το 1937 ανεξάρτητη. Όμως η Μεγάλη Βρετανία συνέχισε να κατέχει μια περιοχή στο Βορρά, όπου το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είναι προτεστάντες. Οι περισσότεροι Ιρλανδοί είναι καθολικοί.

Στην **Τουρκία** ο Κεμάλ Ατατούρκ κυριαρχούσε με **το δικό του κόμμα** και δεν υπήρχε αντιπολίτευση. Για να εκσυγχρονίσει το κράτος και την κοινωνία και για να καλλιεργήσει την εθνική ταυτότητα στους Τούρκους ο Κεμάλ έκανε μια σειρά από **μεταρρυθμίσεις**. Ανάμεσα στα άλλα:

Καταργήθηκε η αραβική γραφή. Τα τουρκικά γράφονται πια με το **λατινικό αλφάβητο**.

Οι γυναίκες αποκτήσανε αστικά και πολιτικά δικαιώματα (μπορούσαν να διαχειρίζονται την περιουσία τους, να ψηφίζουν κτλ.).

Το κράτος έλεγχε την εκπαίδευση και τη θρησκεία.

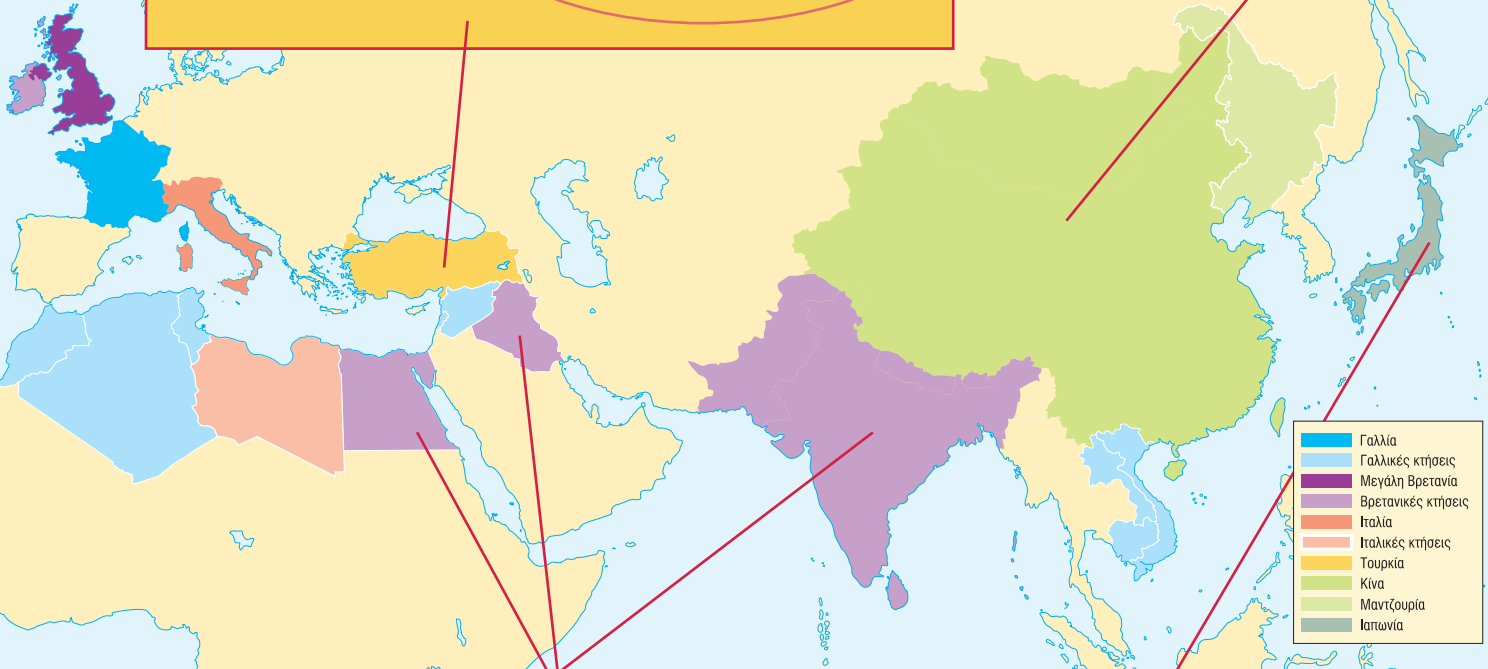
Καταργήθηκαν όλες οι συνήθειες που συνδέονταν με τη θρησκεία (απαγορεύτηκαν το φέσι, ο φερετζές και άλλα ρούχα που θύμιζαν το οθωμανικό παρελθόν κ.ά.).

Για την Κίνα στις αρχές του 20ού αιώνα μιλήσαμε στη σ. 97.

Στην **Κίνα** ξεσπάει μια μεγάλη σύγκρουση ανάμεσα στους εθνικιστές και στους κομμουνιστές. Οι εθνικιστές τελικά επικρατούν, αλλά η κεντρική κυβέρνηση είναι αδύναμη γιατί την πολεμούν οι ισχυροί τοπικοί ηγέτες. Η κατάσταση γίνεται χειρότερη, όταν η Ιαπωνία εισβάλλει στην Κίνα και καταλαμβάνει τη Μαντζουρία (1931).

9.7

Ο κόσμος έξω από την Ευρώπη

Σε αποικίες της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας στην Αφρική και στην Ασία αρχίζουν να αναπτύσσονται κινήματα με στόχο την ανεξαρτησία. Η Μεγάλη Βρετανία αντιμετωπίζει προβλήματα στην **Ινδία**, την πιο σημαντική της αποικία, και παραχωρεί ανεξαρτησία στην Αίγυπτο και στο Ιράκ (1930). Η Γαλλία αντιμετωπίζει επαναστατικά κινήματα στις αποικίες της στην Ινδοκίνα, στη Βόρεια Αφρική, και παραχωρεί ανεξαρτησία στη Συρία και στο Λίβανο (1936).

Η **Ιαπωνία** είναι η μεγάλη οικονομική και στρατιωτική δύναμη στην Ασία την εποχή αυτή. Την πολιτική εξουσία έχει ο αυτοκράτορας μαζί με την αριστοκρατία. Το στρατό και την οικονομία ελέγχουν λίγοι επιχειρηματίες. Η Ιαπωνία ήθελε να επεκταθεί και να καταλάβει και άλλες, μετά τη Μαντζουρία, περιοχές στην Κίνα. Το 1937 ξέσπασε πόλεμος ανάμεσα στις δύο χώρες, που τελείωσε με την ήττα της Ιαπωνίας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1945).

Για το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα μιλήσουμε στις σ. 192–199.

9.8

Ο βομβαρδισμός της Σαγκάης από ιαπωνικά αεροπλάνα. 1937.

Η οικονομική κρίση και οι συνέπειές της

Για τους κατοίκους των ευρωπαϊκών χωρών το μεγαλύτερο πρόβλημα την περίοδο αυτή ήταν η **φτώχεια**. Αυτή μεγάλωνε ακόμη περισσότερο τις **κοινωνικές αντιθέσεις** που είχαν γίνει πιο έντονες μετά τον πόλεμο.

Όταν τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος πολλά ευρωπαϊκά κράτη προσπάθησαν να ξεπεράσουν τα προβλήματα που δημιούργησε ο πόλεμος με **χρήματα από τις ΗΠΑ**. Σιγά σιγά η ευρωπαϊκή οικονομία άρχισε να δυναμώνει.

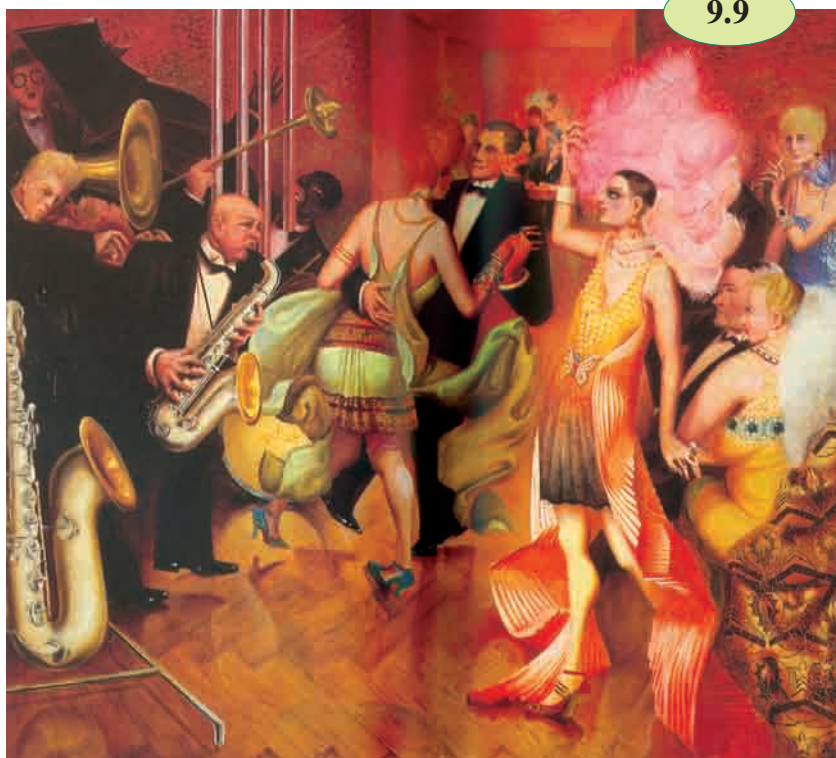
Το 1929 μια οικονομική κρίση ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και απλώθηκε σε όλο τον κόσμο, με τεράστιες συνέπειες στην κοινωνία.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1920 τα ευρωπαϊκά κράτη δυσκολεύονταν να πληρώσουν τα χρέη τους στις αμερικανικές τράπεζες από τις οποίες είχαν πάρει δάνεια. Αυτό προκάλεσε κρίση στην αμερικανική οικονομία. Τον Οκτώβριο του 1929 το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης κατέρρευσε (**Κραχ της Ουόλ Στριτ**) και όσες τράπεζες δεν

Ουόλ Στριτ λέγεται ο δρόμος όπου βρίσκεται το χρηματιστήριο στη Νέα Υόρκη.

μπορούσαν να επιστρέψουν στους πελάτες τους τα χρήματά τους έκλεισαν. Πολλοί άνθρωποι έχασαν όλη την περιουσία τους. Η κρίση πολύ γρήγορα εξαπλώθηκε σε όλο τον κόσμο. Επειδή

οι άνθρωποι δεν είχαν χρήματα να αγοράσουν προϊόντα, περιορίστηκε η βιομηχανική παραγωγή, πολλές βιομηχανίες έκλεισαν και πολλοί έχασαν τη δουλειά τους. Το διεθνές εμπόριο μειώθηκε και τα **αγροτικά προϊόντα** έμειναν απούλητα. Οι αγρότες που δεν μπορούσαν να πουλήσουν τις σοδειές τους εγκαταλείψανε τη γη τους και πήγαν στις πόλεις. Στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ οι άνεργοι ήταν εκατομμύρια. Ακόμη περισσότεροι αντιμετώπισαν φτώχεια και απελπισία. Σε όλο τον κόσμο τα κράτη περιορίσαν τις εισαγωγές και έβαλαν φόρους στα προϊόντα των άλλων χωρών, για να προστατέψουν τα δικά τους. Στις ΗΠΑ οι κυβερνήσεις του Φράνκλιν Ρούζβελτ έκαναν παρεμβάσεις στην οικονομία και με μια σειρά **δημόσια έργα** μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν την ανεργία.

«Η μεγάλη πόλη», πίνακας του Γερμανού ζωγράφου Ότο Ντιξ που δείχνει νεόπλουτους να γλεντάνε (1928). Στο Μεσοπόλεμο οι πιο πολλοί άνθρωποι συνέχιζαν να ζουν στη φτώχεια. Όμως ορισμένοι βρήκαν ευκαιρία να πλουτίσουν και έζησαν πολύ άνετα χρόνια, «τα τρελά χρόνια», όπως ονομάστηκαν.

9.10

Εργάτριες σε εργοστάσιο στο Λονδίνο φτιάχνουν αυτοκινητάκια για παιδιά. Δεκαετία του 1930. Ανάμεσα στα προβλήματα που αντιμετώπιζε η ευρωπαϊκή βιομηχανία ήταν και ο ανταγωνισμός από χώρες έξω από την Ευρώπη (ΗΠΑ, Κίνα, Ιαπωνία, Βραζιλία κ.ά.).

9.11

Φτωχοί μαύροι Αμερικανοί περιμένουν στην ουρά να τους μοιράσουν τρόφιμα. Η αφίσσα πίσω διαφημίζει τον πλούσιο τρόπο που ζουν ορισμένοι λευκοί Αμερικανοί.

9.12

Από το 1932 οι ΗΠΑ άρχισαν να ξεπερνούν την οικονομική κρίση. Στα ευρωπαϊκά κράτη, οι κυβερνήσεις πήραν διαφορετικά μέτρα: μείωσαν τους μισθούς και τα επιδόματα ανεργίας, γιατί έτσι πίστευαν ότι θα ενισχύσουν τη βιομηχανία τους. Αλλά η κρίση συνεχίστηκε, με αποτέλεσμα πολλοί, δυσαρεστημένοι από το κοινοβουλευτικό πολίτευμα, να στραφούν εναντίον του.

Ανεργος ψάχνει για δουλειά. Στο κείμενο γράφει: «Ξέρω τρεις δουλειές, μιλάω τρεις γλώσσες, πολέμησα τρία χρόνια, έχω τρία παιδιά και δεν έχω δουλειά εδώ και τρεις μήνες. Το μόνο που θέλω είναι μια δουλειά». Με την οικονομική κρίση η ανεργία έφτασε στο 23% στη Μεγάλη Βρετανία, στο 27% στις ΗΠΑ, στο 44% στη Γερμανία.

Ανεργη Γερμανίδα ψάχνει για δουλειά. Στο κείμενο γράφει: «Γεια σας, ψάχνω για δουλειά. Ξέρω στενογραφία και γραφομηχανή. Μιλάω αγγλικά και γερμανικά και μπορώ να κάνω οποιαδήποτε οικιακή δουλειά [...]».

9.13

Η Σοβιετική Ένωση

Κεντρικός σχεδιασμός: το κράτος αποφασίζει πόσα και ποια προϊόντα θα παράγονται, πού και πώς θα μοιράζονται.

Με τον όρο βαριά βιομηχανία εννοούμε τη βιομηχανία μετάλλου, μηχανημάτων και παραγωγής ενέργειας.

Όταν πέθανε ο Λένιν (1924), ηγέτης στη Σοβιετική Ένωση έγινε ο **Ιωσήφ Στάλιν**, ο οποίος συγκέντρωσε σιγά σιγά στα χέρια του όλες τις εξουσίες. Για να εκβιομηχανήσει τη χώρα, επέβαλε στην οικονομία τον **κεντρικό σχεδιασμό**.

Η γη έγινε κρατική (το ίδιο και τα κοπάδια, τα εργαλεία κ.ά.) και οι αγρότες έπρεπε να δουλεύουν σε κρατικά αγροκτήματα (κολχόζ). Ωστόσο, η αγροτική παραγωγή δεν ήταν αρκετή. Εκατομμύρια άνθρωποι υποφέρανε τα χρόνια 1932–1933 από **λιμό** (πείνα) και πολλοί πέθαναν. Η βαριά βιομηχανία όμως αναπτύχθηκε και η Σοβιετική Ένωση έγινε ένα από τα μεγάλα βιομηχανικά κράτη. Δεν παράγονταν όμως αρκετά καταναλωτικά αγαθά και το επίπεδο ζωής έπεσε.

Το **σταλινικό καθεστώς** (έτσι ονομάστηκε η εξουσία του Στάλιν στη Σοβιετική Ένωση) ήταν πολύ αυταρχικό. Κυριαρχούσε η **λατρεία του ηγέτη**, δεν επιτρεπόταν καμιά κριτική στο κόμμα και στον ηγέτη του και κάθε διαφωνία ή διαφορετική άποψη τιμωρούνταν πολύ σκληρά. Πολλοί κυνηγήθηκαν, άλλους τους έστειλαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σιβηρία (γκουλάγκ) και αρκετοί εκτελέστηκαν. Οι ελευθερίες καταργήθηκαν και οι επαφές με τα υπόλοιπα κράτη διακόπηκαν. Σταμάτησαν οι εξελίξεις στις τέχνες και στα γράμματα και έγινε κανόνας ο **σοσιαλιστικός ρεαλισμός**: τα έργα τέχνης έπρεπε να δείχνουν όσα κατόρθωσε να πετύχει το καθεστώς.

9.15

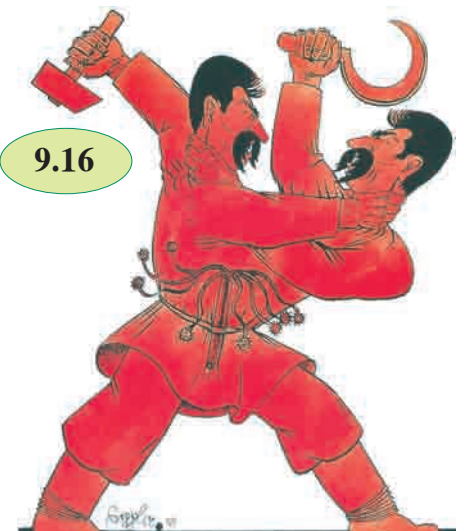
«Ο εργάτης και η αγρότισσα του κολχόζ», άγαλμα που έκανε η Σοβιετική γλύπτρια Βέρα Μουκχίνα. 1937.

9.14

Αφίσα από τη δεκαετία του 1930 με το Στάλιν ντυμένο εργάτη.

9.16

Γερμανική γελοιογραφία για τις διώξεις που έκανε ο Στάλιν: η ΕΣΣΔ (με τη φιγούρα του Στάλιν) παλεύει με τον εαυτό της. 1937.

Κρατικές παρεμβάσεις στις ευρωπαϊκές κοινωνίες

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αμφισβήτησε πολλές από τις αξίες που στήριζαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες: την κοινωνική οργάνωση, τα ήθη, τη σημασία της οικογένειας, τη θέση των γυναικών κ.ά. Οι στρατιώτες που επιζήσανε, ιδίως οι τραυματίες, δυσκολεύτηκαν να προσαρμοστούν στην παλιά τους ζωή. Πολλοί ένιωθαν ότι θυσιάστηκαν χωρίς λόγο. Αρκετά ευρωπαϊκά κράτη για να τους βοηθήσουν τους έδωσαν τις δουλειές που έκαναν γυναίκες στα χρόνια του πολέμου.

Αρκετά ευρωπαϊκά κράτη δίνουν **πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες** ως ανταμοιβή για όσα πρόσφεραν στον πόλεμο. Ωστόσο, πολιτικοί, συνδικάτα (στα οποία κυριαρχούν οι άντρες) και οργανώσεις παλιών πολεμιστών, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση, κατάφεραν να απομακρύνουν πολλές γυναίκες από τις δουλειές τους και να πάρουν τη θέση τους άντρες. Έτσι όμως έμειναν εκείνες χωρίς δουλειά, και πολλές είχαν ανάγκη να δουλέψουν γιατί είχαν μείνει μόνες και έπρεπε να συντηρούν την οικογένειά τους.

Μετά την οικονομική κρίση όλοι συμφωνούν ότι, για να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα, το κράτος πρέπει να παρεμβαίνει στη ζωή των πολιτών.

Στο Μεσοπόλεμο τα ευρωπαϊκά κράτη πήραν μέτρα για να **στηρίξουν την οικογένεια**, να αυξήσουν τον πληθυσμό και να **τον βελτιώσουν «σωματικά και ηθικά»**.

Παράλληλα στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη αποκτούν ή ολοκληρώνουν την **κοινωνική ασφάλιση** για τους πολίτες τους. Η Γερμανία και η Αυστρία είχαν αναπτυγμένη κοινωνική ασφάλιση από τα τέλη του 19ου αιώνα. Οι κοινωνικές ασφαλίσεις ολοκληρώνονται στη Μεγάλη Βρετανία στα 1906–1914, στην Τσεχοσλοβακία στα 1921–1925 και στη Γαλλία το 1930.

Με τον όρο κοινωνική ασφάλιση εννοούμε τις συντάξεις, τα επιδόματα ανεργίας, την περίθαλψη κτλ.

Για τις κοινωνικές ασφαλίσεις το 19ο αιώνα μιλήσαμε στη σ. 101.

9.17

Εργάτριες σε εργοστάσιο που φτιάχνει κονσέρβες στις ΗΠΑ (1930). Στο Μεσοπόλεμο όλο και πιο πολλές γυναίκες δουλεύουν, έχουν δικά τους χρήματα και ζητούν να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες στη δουλειά με τους άντρες, να συμμετέχουν στα κοινά και να έχουν περισσότερες δραστηριότητες.

9.18

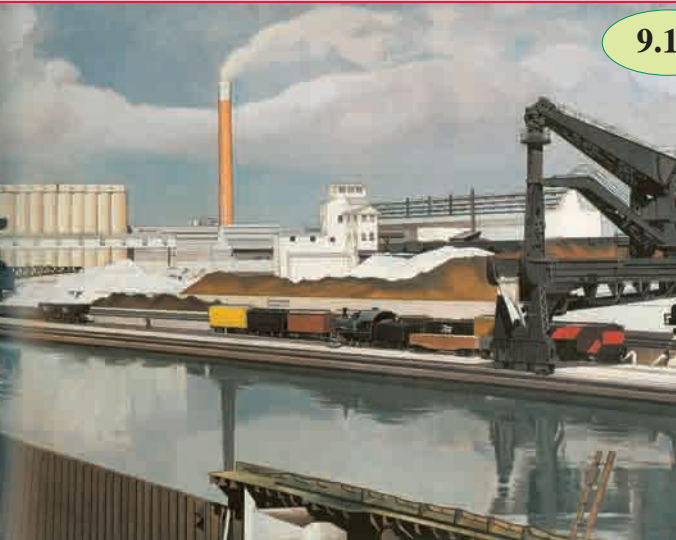
Χάρτης που δημοσίευσε ο ελληνικός Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας (τέλη δεκαετίας 1920). Δείχνει την κατάσταση των πολιτικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες στις ευρωπαϊκές χώρες.

Η καθημερινή ζωή, οι επιστήμες, η τεχνολογία και η τέχνη

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επηρέασε τις επιστήμες, την τέχνη και την πνευματική ζωή. Αμφισβήτησε την πίστη ότι οι κοινωνίες προοδεύουν συνεχώς και οι ευρωπαϊκές περισσότερο απ' όλες τις άλλες. Παράλληλα, οι νέες τεχνολογίες άλλαξαν ριζικά την καθημερινή ζωή. Καλλιτεχνικά κινήματα προσπάθησαν να αποτυπώσουν τις αλλαγές αυτές.

Σε όλη την Ευρώπη διαδίδονται οι τεχνολογικές κατακτήσεις του 19ου αιώνα και γίνονται **νέες επιστημονικές ανακαλύψεις**. Ο πληθυσμός στις πόλεις αυξάνεται, καθώς πολλοί αγρότες αφήνουν την ύπαιθρο για να ζήσουν καλύτερα. Στις πόλεις, και λίγο αργότερα στην ύπαιθρο,

9.19

όλο και περισσότεροι αποκτούν τρεχούμενο νερό και ηλεκτρικό στα σπίτια τους.

Στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ πληθαίνουν τα πανεπιστήμια και τα πολυτεχνεία και διαδίδεται η τεχνική εκπαίδευση, ώστε οι απόφοιτοι να εργαστούν στις νέες βιομηχανίες (χημικές, ηλεκτρικές κ.ά.). Οι βιομηχανίες πλέον σχεδιάζουν και παράγουν προϊόντα για τους πολλούς, δηλαδή για **μαζική κατανάλωση**.

«Αμερικανικό τοπίο» (1930), πίνακας του ζωγράφου Τσαρλς Σίλερ. Ο 20ός αιώνας συνδέεται στενά με τις μηχανές και τις υποδομές (δρόμοι, λμάνια, αεροδρόμια, σιδηρόδρομοι, δίκτυα για τις τηλεπικοινωνίες, την ύδρευση, την αποχέτευση κ.ά.).

9.20

Ηλεκτρολόγοι τοποθετούν φώτα στον πύργο του Άιφελ στο Παρίσι. 1937.

9.21

Η γέφυρα Γκόλντεν Γκέιτ (Χρυσή Πύλη) στο Σαν Φρανσίσκο (1938). Κατασκευάστηκε το 1937, είχε μήκος 1.300 μέτρα και ήταν η πιο μεγάλη γέφυρα στον κόσμο.

9.22

Το Εμπάιρ Στέιτ Μπιλντινγκ στη Νέα Υόρκη. 1935.

9.23

Πολλοί καλλιτέχνες εφάρμοσαν στα έργα τους τις νέες τεχνολογίες. Θέλησαν μάλιστα να βελτιώσουν με την τέχνη τους τα προϊόντα που παράγονταν μαζικά. Στην αρχιτεκτονική και στο βιομηχανικό σχεδιασμό (ντιζάιν) στόχος τους ήταν να δημιουργήσουν κτίρια και αντικείμενα **απλά** και **λειτουργικά**.

9.24

Στην εικόνα 9.24 καρέκλα (1924) που σχεδίασε ο Γερμανός Μαρσέλ Μπρόιερ και στην 9.25 φόρεμα (1927) που σχεδίασε η Γερμανίδα Λις Μπάγιερ.

9.25

Σχέδιο που έκαναν οι Γερμανοί αρχιτέκτονες Βάλτερ Γκρόπιους και Άντολφ Μάγιερ για έναν ουρανοξύστη στο Σικάγο, ΗΠΑ (1922). Το 1919 ο Γκρόπιους (1883–1969) ίδρυσε στη Γερμανία την αρχιτεκτονική και καλλιτεχνική σχολή Μπαουχάουζ. Όσοι την ακολούθησαν δημιούργησαν κτίρια και αντικείμενα απλά, λειτουργικά, σύγχρονα, αλλά και με μεγάλη καλλιτεχνική αξία. Όταν επικράτησαν οι ναζί στη Γερμανία, η σχολή έκλεισε (1933) και άνοιξε αργότερα στις ΗΠΑ.

9.26

9.27

9.28

Στις εικόνες 9.26 και 9.27 βρετανικές διαφημίσεις για μηχανή (δεκαετία 1930) και για αυτοκίνητο (1926). Στο Μεσοπόλεμο το αυτοκίνητο αρχίζει να διαδίδεται, αλλά ακόμη είναι ακριβό για τα μεσαία και τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι περισσότεροι μετακινούνται με τρένο και καράβια. Αρχίζουν επίσης και τα πρώτα αεροπορικά ταξίδια με επιβάτες, που είναι όμως πολύ ακριβά. Στην εικόνα 9.28 ο «σκαραβαίος» της Φολκσβάγκεν. Κατασκευάστηκε στη Γερμανία το 1930, με στόχο να είναι ένα αυτοκίνητο οικονομικά προσιτό στα μεσαία στρώματα.

9.29

Στην εικόνα 9.29 τηλέφωνο που κυκλοφόρησε στη Γαλλία (1924) και στην 9.30 ραδιόφωνα από πλαστικό που κατασκευάστηκαν στις ΗΠΑ (δεκαετία 1930). Στο Μεσοπόλεμο λίγοι είναι αυτοί που έχουν τηλέφωνο. Το ραδιόφωνο άλλαξε τη ζωή των ανθρώπων και κυρίως των γυναικών, καθώς έφερε τον κόσμο στο σπίτι τους.

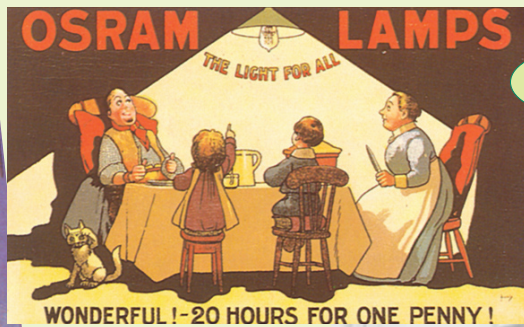
9.30

9.31

9.32

9.33

9.34

Στην εικόνα 9.31 γαλλική διαφήμιση για ψυγείο (1927), στις 9.32 και 9.33 αγγλικές διαφημίσεις για ηλεκτρική κουζίνα και ηλεκτρικές λάμπες και στην 9.34 σεσουάρ (δεκαετία 1920). Οι ηλεκτρικές συσκευές έκαναν πιο εύκολες τις δουλειές του σπιτιού και χάρισαν ελεύθερο χρόνο στις γυναίκες. Στην 9.35 τηλεόραση που παρουσιάστηκε σε έκθεση στο Λονδίνο (1939). Συσκευές σαν και αυτή πουλήθηκαν μαζικά από τη δεκαετία του 1950 και μετά.

9.35

LE RÉFRIGÉRATEUR ÉLECTRO-LUX est un BLOC de GLACE éternelle

Le RÉFRIGÉRATEUR ÉLECTRO-LUX est le seul appareil frigorifique qui maintient le froid d'un Appareil Moteur. En effet, il ne nécessite aucun autre ou plus ou moins important. Il a l'avantage insurpassable de ne consommer ni gaz, ni comprimés, ni préparations multiples de toute nature, comme ce qui est le cas de tous les autres réfrigérateurs à l'électricité. Il est simple, pratique, sûr et à tout autre point de vue. Il assure la conservation parfaite des aliments, dans une atmosphère saine et constante de 0°; évitant les maladies, permet la préparation d'entrées glacées et autres délicieuses tentations de la glace sans les besoins de la table.

PRIX SANS CONCURRENCE — Demandez Renseignements et Catalogue à

SOCIÉTÉ ANONYME ÉLECTRO-LUX

24, rue du Mont-Thabor, 24

Éditeurs: GOURBOYER PARIS 15e Succursales: EN FRANCE

fonctionne sans moteur ni compresseur

© 1927, P. G. O. Paris

9.36

Στην εικόνα 9.36 γερμανική διαφήμιση για την κρέμα «Νιβέα» (1928) και στην 9.37 γαλλική διαφήμιση για αντιηλιακά (1937). Η ανάπτυξη της χημικής βιομηχανίας έφερε σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα. Δημιουργήθηκαν νέα υλικά, όπως το πλαστικό, και νέα προϊόντα, όπως τα απορρυπαντικά και τα καλλυντικά.

9.37

9.38

Το πρώτο τεύχος του γαλλικού γυναικείου περιοδικού Μαρί Κλερ (1937). Στο Μεσοπόλεμο οι εφημερίδες και τα περιοδικά γνωρίζουν μεγάλη διάδοση.

9.39

Φίλαθλοι σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα στο γήπεδο Γουέμπλεϊ, στο Λονδίνο (1932). Στο Μεσοπόλεμο το ποδόσφαιρο γίνεται λαϊκή διασκέδαση.

9.40

Το καλλιτεχνικό κίνημα του νταντά ξεκίνησε από την Ελβετία τα χρόνια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου σαν μια αντίδραση στην αγριότητα και στη φρίκη του. Στην εικόνα αφίσα για μια εκδήλωση του κινήματος.

9.41

«Ρόδα ποδηλάτου» (1913), έργο του Γάλλου Μαρσέλ Ντισάν. Ο Ντισάν (1887–1968) συμμετείχε στο καλλιτεχνικό κίνημα του νταντά. Δημιούργησε καλλιτεχνικά έργα χρησιμοποιώντας κοινά, καθημερινά αντικείμενα.

9.42

Οι ριζικές αλλαγές της εποχής επηρεάζουν και τις **κοινωνικές επιστήμες**: την κοινωνιολογία, την κοινωνική ανθρωπολογία, την ιστορία. Επίσης επηρεάζουν και τα καλλιτεχνικά κινήματα που ήδη υπάρχουν ή δημιουργούν νέα. Το πιο σημαντικό από τα τελευταία είναι ο **σουρεαλισμός**.

«Το Τραγούδι της αγάπης» (1914), πίνακας του Ιταλού ζωγράφου Τζόρτζο ντε Κίρικο (1888–1978). Ο ντε Κίρικο με το έργο του επηρέασε πολλούς σουρεαλιστές ζωγράφους.

9.43

«Η δεσποινίδα Πόγκανι 3» (1933), έργο του Ρουμάνου γλύπτη Κωνσταντίν Μπραγκούζι (1876–1957). Κινήματα όπως ο κυβισμός και η αφαίρεση επηρεάζουν και τη γλυπτική.

9.44

«Η μάσκα του ηθοποιού» (1924), πίνακας του Ελβετού ζωγράφου Πάουλ Κλέε (1879–1940).

9.45

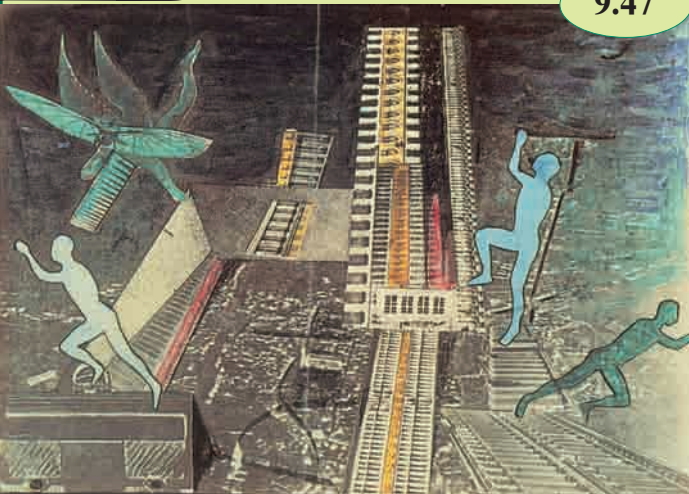
«Σύνθεση» (1929), πίνακας του Ολλανδού ζωγράφου Πιет Μοντριάν (1872–1944).

Για την ψυχανάλυση μιλήσαμε στη σ. 103.

Οι σουρεαλιστές επηρεάστηκαν από την ψυχανάλυση και δημιούργησαν έργα που μοιάζουν με τις εικόνες που βλέπουμε στα όνειρα.

9.47

«Η σφαγή των αθώων» (1920), κολάζ του Γερμανού ζωγράφου και γλύπτη Μαξ Ερνστ (1891–1976). Ο Ερνστ πειραματίστηκε με νέους τρόπους στη ζωγραφική και δημιούργησε έργα με διαφορετικά υλικά (τυπωμένα κείμενα, σχέδια, εικόνες κ.ά.).

9.46

Φωτογραφία του 1922 με τους Αντρέ Μπρετόν (1896–1966), Πολ Ελιάρ (1895–1952), Τριστάν Τζαρά (1896–1923), Μπενζαμέν Περέ (1899–1959) και τις υπογραφές τους. Ο Μπρετόν το 1924 δημοσίευσε Το μανιφέστο του σουρεαλισμού, ένα κείμενο με το οποίο έβαλε τις βάσεις για το κίνημα αυτό. Οι Ελιάρ, Τζαρά και Περέ ακολούθησαν στην αρχή το κίνημα του νταντά, αλλά αργότερα στράφηκαν στο σουρεαλισμό.

9.49

Φωτογραφία του 1924 του Αμερικανού σουρεαλιστή φωτογράφου Μαν Ρέι (1890–1976).

9.48

«Μπλε τοπίο με ιστό» (1925), πίνακας του Ισπανού ζωγράφου Χουάν Μιρό (1893–1983).

9.50

«Η επιμονή της μνήμης» (1931), πίνακας του Ισπανού ζωγράφου Σαλβατόρ Νταλί (1904–1989).

9.51

Σκηνή από την ταινία Ανδαλουσιανός σκύλος που γύρισε το 1928 ο Ισπανός σκηνοθέτης Λουίς Μπουνιουέλ (1900–1983). Ο Μπουνιουέλ γυρίζει μια σουρεαλιστική ταινία, παρουσιάζοντας σκηνές που δε συνδέονται λογικά μεταξύ τους, όπως στα όνειρα.

9.52

Παρόμοιες εξελίξεις συναντάμε και στη λογοτεχνία. Πολλοί συγγραφείς εγκαταλείπουν το ρεαλισμό. Άλλοι ακολουθούν το μοντερνισμό, ενώ αρκετοί πεζογράφοι γράφουν **μυθιστορήματα** στα οποία παρουσιάζουν κυρίως τις εσωτερικές αναζητήσεις των ηρώων τους. Δυναμική παρουσία έχουν όσοι λογοτέχνες τάσσονται ενάντια στο φασισμό και στον πόλεμο. Στη ναζιστική Γερμανία αρκετοί απ' αυτούς διώκονται και τα βιβλία τους απαγορεύονται από το ναζιστικό καθεστώς. Μεγάλες ανατροπές γίνονται και στην **κλασική μουσική**, και χάρη στο ραδιόφωνο διαδίδεται η λαϊκή μουσική, αλλά και η **μουσική τζαζ** και το τανγκό.

Ο Λούις Άρμστρονγκ, ένας από τους πιο σημαντικούς μουσικούς της τζαζ, και η ορχήστρα Κίνγκ Όλιβερς Κρεόλ. Αρχές της δεκαετίας του 1920.

Σκηνή από την πρώτη παράσταση (10 Οκτωβρίου 1935) του μουσικού δράματος Πόργκι εντ Μπες του Αμερικανού συνθέτη Τζορτζ Γκέρτσουιν (1898–1937). Οι ήρωες του έργου είναι μαύροι Αμερικανοί και η μουσική του έχει επηρεαστεί από την τζαζ.

9.54

Χαρακτικό (1978) του Έλληνα χαρακτήρη Τάσσου με το Γερμανό θεατρικό συγγραφέα Μπέρτολτ Μπρεχτ (1898–1956). Ο Μπρεχτ πίστευε ότι το θέατρο μπορούσε να αλλάξει την κοινωνία διδάσκοντας τους θεατές και κάνοντάς τους να σκεφτούν. Από τα πιο γνωστά του έργα είναι: Η όπερα της πεντάρας, Η μάνα κουράγιο και τα παιδιά της και Ο κύκλος με την κιμωλία.

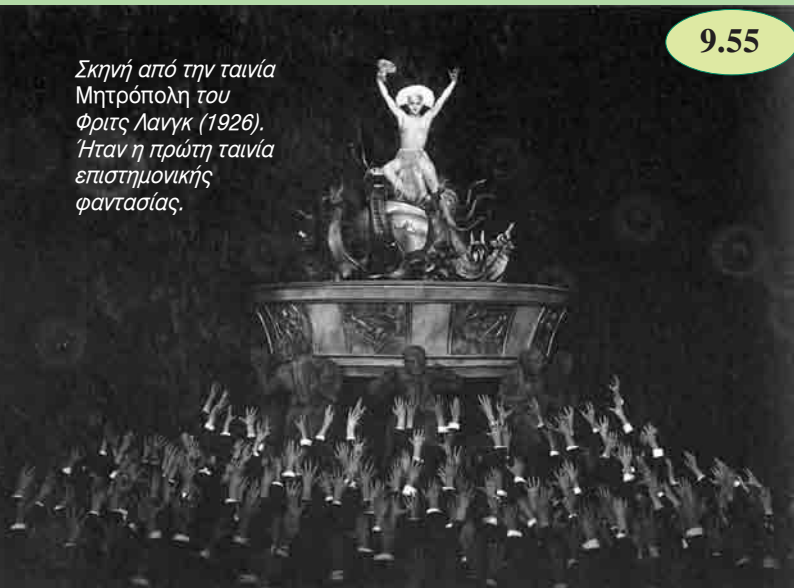
9.53

Ο κινηματογράφος

Στον 20ό αιώνα ο κινηματογράφος εξαπλώνεται πολύ γρήγορα στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ και γίνεται μια μεγάλη βιομηχανία. Οι πρώτες ταινίες δεν είχαν ήχο («βωβός» κινηματογράφος). Το 1927 ο κινηματογράφος απέκτησε ήχο και στη δεκαετία του 1930 γυρίστηκαν οι πρώτες έγχρωμες ταινίες.

9.55

Σκηνή από την ταινία Μητρόπολη του Φριτς Λανγκ (1926). Ήταν η πρώτη ταινία επιστημονικής φαντασίας.

9.56

9.57

Στην εικόνα 9.56 ο Τσάρλι Τσάπλιν σε μια σκηνή από την ταινία Ο χρυσοθήρας (1925) και στην 9.57 οι κωμικοί ηθοποιοί Σταν Λόρελ και Όλιβερ Χάρντι, γνωστοί με την ονομασία «Χοντρός και Λιγνός», σε μια ταινία τους (1930).

B. Οι ευρωπαϊκοί φασισμοί

Στο Μεσοπόλεμο πολλοί θεώρησαν ότι η μόνη λύση για τα κοινωνικά προβλήματα ήταν η αυταρχική διακυβέρνηση και σε αρκετές χώρες αναπτύχθηκαν **φασιστικά κινήματα**. Τα φασιστικά καθεστώτα, όπου επικράτησαν, κατέργησαν τη δημοκρατία και αντιμετώπισαν τους αντίπαλους τους με σκληρή βία. Τέτοια ήταν ο **φασισμός** στην Ιταλία και ο **ναζισμός** στη Γερμανία.

Σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη όλο και περισσότεροι θεωρούσαν ότι μόνο ένας ισχυρός ηγέτης θα μπορούσε να λύσει τα κοινωνικά προβλήματα και να αντιμετωπίσει την απειλή του κομμουνισμού. Έτσι, αλλού επιβλήθηκαν δικτατορίες και αλλού, όπως στην Ιταλία και στη Γερμανία, **φασιστικά καθεστώτα**, που στηρίχτηκαν σε μαζικά κινήματα. Τα κινήματα αυτά τα στήριξαν παλιοί πολεμιστές, αλλά και όσοι ήταν δυσαρεστημένοι από την οικονομική κρίση και τις κοινωνικές αλλαγές.

Δικτατορίες και φασισμοί – κοινά χαρακτηριστικά

- ▶ απόρριψη δημοκρατικών θεσμών
- ▶ αντικομμουνισμός
- ▶ εθνικισμός

Δικτατορίες και φασισμοί – διαφορές:

Τα φασιστικά καθεστώτα είχαν **μαζική υποστήριξη**. Οι δικτατορίες όχι.

Ο ιταλικός φασισμός

Στην Ιταλία με το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ξέσπασαν πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές και πολλοί φοβήθηκαν την κομμουνιστική επανάσταση. Επίσης πολλοί Ιταλοί πίστευαν ότι οι συνθήκες ειρήνης μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τους αδικήσαν, αφού δεν πήραν τα εδάφη που ήθελαν στις ακτές της Αδριατικής.

Το 1921 ο **Μπενίτο Μουσολίνι** ιδρύει το **Φασιστικό Κόμμα**, που κερδίζει πολλούς οπαδούς, και πετυχαίνει ο βασιλιάς της Ιταλίας να τον κάνει πρωθυπουργό (1922). Τον υποστηρίζει ο στρατός, οι επιχειρηματίες, οι γαιοκτήμονες, αλλά και παλιοί πολεμιστές και φτωχοί στην ύπαιθρο και στις πόλεις. Σιγά σιγά ο Μουσολίνι κατέλυσε τους δημοκρατικούς θεσμούς, διέλυσε το κοινοβούλιο, κατέργησε την ελευθερία του τύπου, άρχισε να καταδιώκει τους αριστερούς και τους δημοκράτες και πέτυχε την υποστήριξη της Καθολικής Εκκλησίας δίνοντάς της προνόμια. Η κυριαρχία του έγινε ολοκληρωτική και στηρίχτηκε στη **λατρεία του αρχηγού**, στην κατέργηση των δημοκρατικών θεσμών, στο **μυλιταρισμό** και στη σκληρή καταδίωξη των αντίπαλών του. Η μαζική υποστήριξη στο Μουσολίνι άρχισε να περιορίζεται μόνο μετά τον **πόλεμο στην Αβησσυνία** (1935–1936). Το φασιστικό καθεστώς στην Ιταλία κατέρρευσε το 1943.

9.58

Ο Μπενίτο Μουσολίνι (1883–1945) με στρατιωτική στολή. Ο Μουσολίνι ήταν στην αρχή σοσιαλιστής, αλλά αργότερα υποστήριξε αυταρχικές ιδέες. Από το 1919 οργάνωσε ομάδες που έκαναν επιθέσεις ενάντια στους αντίπαλους του. Οι ομάδες αυτές έγιναν γνωστές με το όνομα «φασίστες» ή «μελανοχιτώνες», γιατί φορούσαν μαύρα πουκάμισα.

9.59

9.60

Στην εικόνα 9.59 παρέλαση φασιστικής οργάνωσης με νεαρά κορίτσια (1930) και στην 9.60 παρέλαση της στρατιωτικής αστυνομίας στη Ρώμη (1938).

Ο γερμανικός ναζισμός

Το δημοκρατικό πολίτευμα στη Γερμανία δεν μπόρεσε να επιβιώσει. Το 1933 το Ναζιστικό Κόμμα με αρχηγό τον **Αδόλφο Χίτλερ** πήρε την εξουσία. Σύντομα το ναζιστικό κράτος έγινε καταπιεστικό, επιθετικό και απάνθρωπο. Βασικός του στόχος ήταν να κατακτήσει την Ευρώπη και οι ναζιστές να κυβερνήσουν τελικά τον κόσμο. Η **φυλετική ιδεολογία (ρατσισμός)** ήταν κεντρική στο ναζισμό και οδήγησε πολλά εκατομμύρια ανθρώπους στο θάνατο. Το ναζιστικό καθεστώς κατέρρευσε αφού προκάλεσε το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

9.61

Η κάρτα μέλους του Αδόλφου Χίτλερ (1889-1945) στο Ναζιστικό Κόμμα (1920). Ο Χίτλερ ήταν Αυστριακός, πολέμησε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θαύμαζε τον ιταλικό φασισμό και εμπνεύστηκε από αυτόν.

Ο Αδόλφος Χίτλερ έγινε αρχηγός στο Εθνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανών Εργατών (ή **Ναζιστικό Κόμμα**) το 1921. Για αρκετά χρόνια το κόμμα αυτό είχε πολύ μικρή δύναμη. Όμως, μετά την οικονομική κρίση άρχισαν να το υποστηρίζουν όλο και περισσότεροι, κυρίως παλιοί πολεμιστές και άνεργοι. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ήταν ένα μαζικό κόμμα. Οργάνωσε ένοπλες ομάδες που έκαναν βίαιες επιθέσεις στους αντίπαλούς του και άρχισε να έχει εκλογικές επιτυχίες. Στις εκλογές του 1932 πήρε το ένα τρίτο των ψήφων, χάρη στην υποστήριξη των μεσαίων κυρίως στρωμάτων.

Το 1933 ο Χίτλερ έγινε **πρωθυπουργός (καγκελάριος)** της

Γερμανίας. Τον υποστήριξαν παλιοί πολιτικοί, βιομήχανοι και γαιοκτήμονες, αρκετοί που φοβούνταν τον κομμουνισμό ή είχαν καταστραφεί από την οικονομική κρίση, αλλά και πολλοί που πίστευαν ότι η Γερμανία

αδικήθηκε στις συμφωνίες ειρήνης. Όλοι αυτοί θεωρούσαν ότι ο Χίτλερ θα ξανάκανε τη Γερμανία ισχυρή και θα αντιμετώπιζε τον κομμουνισμό. Όμως πολύ γρήγορα ο Χίτλερ κατάργησε το δημοκρατικό πολίτευμα και διέλυσε όλα τα άλλα κόμματα. Κινήγησε τους αριστερούς, εξόντωσε όσους θεωρούσε εχθρούς του μέσα στο Ναζιστικό Κόμμα και έκλεισε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης **όσους είχαν αντίθετες απόψεις.**

9.63

Εβραίοι που τους ανάγκασαν να φορέσουν ταμπέλες με αντισημικά συνθήματα. Γερμανοί ναζί ποζάρουν δίπλα τους. 1935.

έπρεπε να ξαναγίνει μεγάλη και ισχυρή για να «προστατέψει» την Ευρώπη από τον κομμουνισμό και τους Εβραίους. Το ναζιστικό καθεστώς στράφηκε πολύ γρήγορα με ιδιαίτερη βία **ενάντια στους Εβραίους.** Τους έδιωξε από τις

9.62

Αφίσα για τα Ες Ες, στρατιωτικές μονάδες που ελέγχονταν απευθείας από το Χίτλερ, τον «φίρερ» (ηγέτη), και γρήγορα αποκτήσανε απόλυτη εξουσία.

9.64

δουλειές τους και τους απέκλεισε εντελώς από τη δημόσια ζωή. Αρκετοί για να γλιτώσουν μετανάστευσαν και οι υπόλοιποι χάθηκαν αργότερα στα στρατόπεδα εξόντωσης. Υπολογίζεται ότι ανάμεσα στο 1933 και στο 1939 250.000 Εβραίοι (οι μισοί απ' όσους ζούσαν στη Γερμανία) εγκαταλείψανε τη χώρα. **Αποκορύφωμα** των αντιεβραϊκών ενεργειών στη Γερμανία πριν από τον πόλεμο ήταν η «**Νύχτα των κρυστάλλων**» (1938). Την ίδια εποχή ειδικοί νόμοι απαγόρευαν στους Άριους Γερμανούς να έχουν σχέσεις με Εβραίους ή με άλλες ομάδες που θεωρούνταν «κατώτερες». Παράλληλα, το ναζιστικό καθεστώς θανάτωσε τους ψυχικά αρρώστους, φυλάκισε τους ομοφυλόφιλους και στέρωσε πολλές γυναίκες που δεν ήταν Άριες. Από την άλλη προώθησε τη μητρότητα για τις Άριες Γερμανίδες.

Για το διωγμό των Εβραίων θα μιλήσουμε στις σ. 198–199.

9.65

9.66

Καταστραμμένα εβραϊκά μαγαζιά στη Γερμανία μετά τη «Νύχτα των κρυστάλλων». Στις 9 Νοεμβρίου του 1938, με πρόφαση τη δολοφονία ενός Γερμανού διπλωμάτη στο Παρίσι από κάποιον Εβραίο, ο Χίτλερ διέταξε μια εκστρατεία ενάντια στους Εβραίους που ζούσαν στη Γερμανία. Μέσα σε επτά μέρες κήκαν 400 συναγωγές (εβραϊκοί ναοί), καταστράφηκαν πάνω από 7.500 εβραϊκά καταστήματα, εβραϊκά ιερά βιβλία κήκαν μαζί με βιβλία ιστορίας και φιλοσοφίας Εβραίων συγγραφέων. Δολοφονήθηκαν 91 άνθρωποι και πάνω από 20.000 στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Οι περισσότεροι Γερμανοί υποστήριζαν το Χίτλερ κυρίως γιατί:

Μείωσε την ανεργία με μεγάλους στρατιωτικούς εξοπλισμούς και δημόσια έργα.

Πίστευαν στη ναζιστική φυλετική ιδεολογία και στη μεγάλη και ισχυρή Γερμανία.

Το ναζιστικό καθεστώς, για να εξασφαλίσει υποστήριξη, οργάνωσε μηχανισμούς **προπαγάνδας**. Εκατομμύρια Γερμανοί **διαμόρφωσαν τις ιδέες τους** σύμφωνα με τη ναζιστική ιδεολογία και πίστεψαν στην υπεροχή τους και στον απόλυτο ηγέτη τους, το Χίτλερ. Το ναζιστικό καθεστώς έλεγχε ολοκληρωτικά τη ζωή των Γερμανών και στηρίχτηκε σε έναν τεράστιο μηχανισμό πειθαρχημένων ανθρώπων, που το υπηρέτησαν τυφλά.

9.67

Στην εικόνα 9.67 φωτογραφία από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1936 στο Βερολίνο. Στην 9.68 ο μαύρος Αμερικανός αθλητής Τζέσε Όουενς που κέρδισε τέσσερα χρυσά μετάλλια στους αγώνες. Οι επιτυχίες του αμφισβητούσαν τη ναζιστική πίστη στην υπεροχή της Άριας φυλής.

9.68

Οι ναζιστές καταδίκασαν επίσης τη μοντέρνα τέχνη. Τη θεωρούσαν «εκφυλισμένη», απόδειξη ότι η δημοκρατία βρισκόταν σε παρακμή, έργο Εβραίων και κομμουνιστών.

9.69

Ο Γιόζεφ Γκέμπελς υπουργός Δημόσιας Διαφώτισης και Προπαγάνδας στη ναζιστική Γερμανία (1935). Το Υπουργείο Προπαγάνδας έλεγχε τον Τύπο, την τέχνη, το ραδιόφωνο, τη λογοτεχνία, το θέατρο και τη μουσική. Οι ναζιστές αμέσως μόλις πήραν την εξουσία στη Γερμανία απαγόρευαν την κυκλοφορία σε χιλιάδες εφημερίδες και περιοδικά.

9.70

Το Μάιο του 1933 φοιτητές στο Βερολίνο έκαψαν 20.000 βιβλία που αφαίρεσαν από βιβλιοθήκες. Ανάμεσά τους και βιβλία που γράφτηκαν από τους πιο σημαντικούς Γερμανούς συγγραφείς. Οι ναζί έκαιγαν συστηματικά τα βιβλία που είχαν γράψει Εβραίοι, αλλά και όσα θεωρούσαν αντίθετα με τη ναζιστική ιδεολογία.

9.71

Η Λένι Ρίφενσταλ (1902–2003) στα γυρίσματα του ντοκιμαντέρ Ο θρίαμβος της θέλησης. Ήταν η πιο πετυχημένη προπαγανδιστική ταινία που γυρίστηκε ποτέ για το ναζισμό. Η Ρίφενσταλ ήταν χορεύτρια, σκηνοθέτρια και φωτογράφος. Έγινε όμως γνωστή για τη στενή συνεργασία της με το ναζιστικό καθεστώς και το Χίτλερ.

9.72

Μέλη της χιτλερικής νεολαίας ακούν το εβδομαδιαίο ραδιοφωνικό μήνυμα του Χίτλερ σε δημόσιο χώρο (1935). Το 1932 υπήρχαν 4,5 εκατομμύρια ραδιόφωνα στη Γερμανία. Δέκα χρόνια αργότερα ξεπέρασαν τα 16 εκατομμύρια. Οι ομιλίες του Χίτλερ ακούγονταν από ραδιόφωνα σε εργοστάσια και καφενεία και από μεγάφωνα στους δρόμους.

Ο γερμανικός ναζισμός και ο ιταλικός φασισμός έχουν βασικές διαφορές. Μια από αυτές είναι η **φυλετική ιδεολογία**, που ταυτίζεται με το ναζισμό. Επίσης η Γερμανία, με πρόσχημα το «ζωτικό χώρο» (δηλαδή το χώρο στον οποίο έπρεπε απαραίτητα να επεκταθεί ώστε να γίνει πιο ισχυρή), ήθελε να κυριαρχήσει στην Ευρώπη και σε ολόκληρο τον κόσμο. Η φασιστική Ιταλία ήθελε να επεκταθεί μόνο έξω από την Ευρώπη και να δημιουργήσει μια αποικιακή αυτοκρατορία. Τέλος, η δικτατορική εξουσία του Χίτλερ ήταν απόλυτη και το Ναζιστικό Κόμμα πανίσχυρο, ενώ ο Μουσολίνι υποχρεώθηκε να κάνει συμβιβασμούς, κυρίως με την Καθολική Εκκλησία.

Γ. Η Ευρώπη πριν από την έκρηξη του πολέμου

Στα τέλη της δεκαετίας του 1930 στην **Ισπανία** γίνεται αιματηρός **εμφύλιος πόλεμος**. Παράλληλα ο Χίτλερ, με την επιθετική πολιτική του, δείχνει καθαρά τις προθέσεις του. Το Σεπτέμβριο του 1939 η Γερμανία εισβάλλει στην Πολωνία. Τότε η Μεγάλη Βρετανία κηρύσσει τον πόλεμο στη Γερμανία και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκινάει.

Ο Ισπανικός Εμφύλιος (1936–1939)

Λαϊκό Μέτωπο της Αριστεράς: συνασπισμός σοσιαλιστών, κομμουνιστών, φιλελεύθερων, δημοκρατικών, αναρχικών.

Στην Ισπανία από το 1930 οι δημοκρατικές κυβερνήσεις που είχαν κερδίσει την εξουσία έκαναν **σημαντικές μεταρρυθμίσεις**, παρά τις βίαιες αντιδράσεις που αντιμετώπισαν. Στις εκλογές του 1936 κέρδισε το **Λαϊκό Μέτωπο της Αριστεράς**, αλλά οι αναταραχές

συνεχίστηκαν. Μετά τις εκλογές ο στρατηγός Φρανθίσκο Φράνκο στράφηκε ενάντια στη νέα κυβέρνηση της Μαδρίτης. Τον υποστήριζαν ο στρατός, η Καθολική Εκκλησία και οι μεγάλοι γαιοκτήμονες. Η Μεγάλη Βρετανία και

η Γαλλία κράτησαν ουδέτερη στάση. Αντίθετα, η φασιστική Ιταλία και η ναζιστική Γερμανία ενίσχυσαν το Φράνκο. Με το Λαϊκό Μέτωπο πήγαν για να πολεμήσουν στην Ισπανία εθελοντές από πολλές χώρες, που δημιούργησαν τις **Διεθνείς Ταξιαρχίες**. Ο Ισπανικός Εμφύλιος τελείωσε με τη νίκη του Φράνκο

(1939), που κυβέρνησε την Ισπανία ως δικτάτορας μέχρι το 1975. Ο εμφύλιος είχε μισό εκατομμύριο νεκρούς. Με το τέλος του

εκατοντάδες χιλιάδες πολιτικοί πρόσφυγες εγκαταλείψανε τη χώρα.

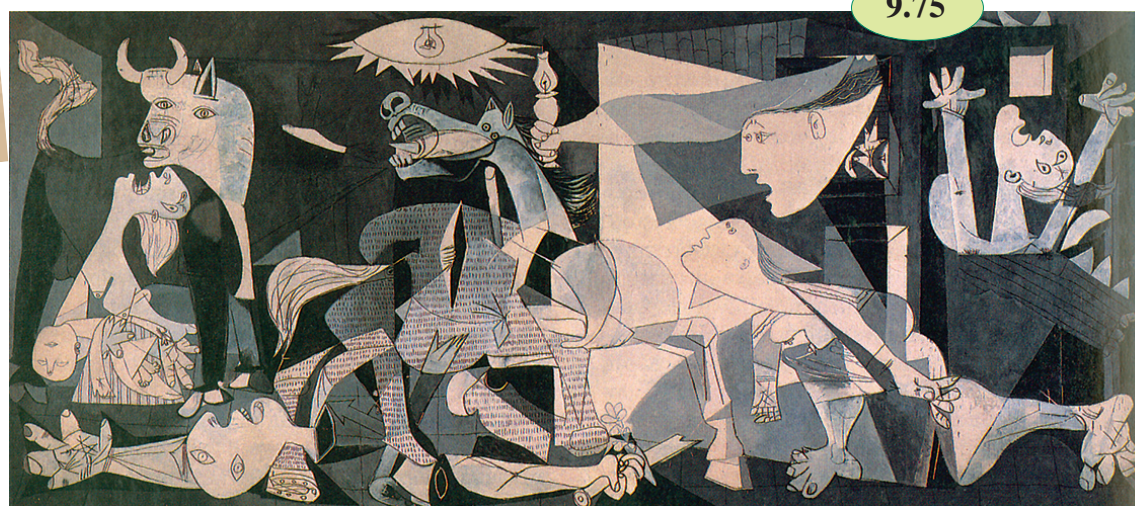
9.73

Αφίσα που σχεδίασε ο Κάρλος Φοντσερρέ με τίτλο «Ελευθερία». Μεταξύ των ετών 1936–1939.

9.74

Αφίσα για τη Λαϊκή Ολυμπιάδα στη Βαρκελώνη. Το 1936 το Λαϊκό Μέτωπο αποφάσισε να διοργανώσει μια Λαϊκή Ολυμπιάδα, ενάντια στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Βερολίνου. Η Ολυμπιάδα όμως δεν έγινε γιατί ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος.

9.75

Η «Γκερνίκα», πίνακας του Ισπανού ζωγράφου Πάμπλο Πικάσο. Ο Πικάσο εμπνεύστηκε τον πίνακα όταν γερμανικά αεροπλάνα βομβάρδισαν την ισπανική πόλη Γκερνίκα τον Απρίλιο του 1937.

9.76

Στην εικόνα 9.76 αιχμάλωτοι στον Ισπανικό Εμφύλιο (1936) και στην 9.77 Ισπανοί δημοκρατικοί αναζητούν καταφύγιο στη Γαλλία μετά τη νίκη του Φράνκο (1939).

9.77

Η πολιτική του κατευνασμού και η έκρηξη του πολέμου

Στα 1936–1937 η φασιστική Ιταλία, η ναζιστική Γερμανία και η Ιαπωνία συμμαχισαν. Η συμμαχία τους ονομάστηκε **Άξονας**. Μετά τη δημιουργία του Άξονα ο Χίτλερ αποφάσισε να καταλάβει τις περιοχές στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη όπου ζούσαν γερμανικές μειονότητες, ώστε να δημιουργήσει τη «**Μεγάλη Γερμανία**».

9.78

Η επέκταση της ναζιστικής Γερμανίας πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1938)

- ▶ **Μάρτιος 1938:** Η Γερμανία, με τη σύμφωνη γνώμη των περισσότερων Αυστριακών, καταλαμβάνει την Αυστρία και οι δύο χώρες ενώνονται.
- ▶ **Σεπτέμβριος 1938:** Η Γερμανία, αφού εξασφάλισε με τη **Συμφωνία του Μονάχου** ότι οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας δε θα αντιδράσουν, καταλαμβάνει τη **Σουδητία**, μια περιοχή στην Τσεχοσλοβακία όπου ζούσαν γερμανόφωνοι πληθυσμοί, και λίγους μήνες μετά ολόκληρη την Τσεχοσλοβακία.

9.79

Η πρώτη σελίδα μιας βρετανικής εφημερίδας με το Βρετανό πρωθυπουργό Νέβιλ Τσάμπερλεϊν να δείχνει τη Συμφωνία του Μονάχου. 1938.

Οι κυβερνήσεις στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία, επειδή πιέζονταν από την κοινή γνώμη που ήταν ενάντια στον πόλεμο, προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το Χίτλερ με τη διπλωματία. Αργότερα πολλοί κατηγορήσαν την πολιτική της ειρήνευσης (ή του κατευνασμού) γιατί με αυτήν ενισχύθηκε η ναζιστική Γερμανία.

Πολλοί πολιτικοί, ιδίως στη Μεγάλη Βρετανία, πίστευαν επίσης ότι μια ισχυρή Γερμανία θα εμπόδιζε την κομμουνιστική εξάπλωση στη δυτική Ευρώπη. Κάποιοι μάλιστα είχαν την ελπίδα ότι ο Χίτλερ θα στρεφόταν ενάντια στη Σοβιετική Ένωση. Γι' αυτό το 1939 **ανήθησαν να συμμαχήσουν** με την ΕΣΣΔ. Τότε η Σοβιετική Ένωση υπέγραψε μόνη της συμφωνία με τη Γερμανία. Σύμφωνα με αυτή, ο γερμανικός στρατός θα έμπαινε στην Πολωνία και τα δύο κράτη θα μοιράζονταν τα εδάφη της. Όταν η Γερμανία κατέλαβε την Πολωνία (Σεπτέμβριος 1939), η Μεγάλη Βρετανία, που ήταν σύμμαχος της Πολωνίας, της κήρυξε τον πόλεμο. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος άρχισε.

Τουρκική γελοιογραφία που σατιρίζει τη συμμαχία του Στάλιν με το Χίτλερ (1939). Η συμφωνία εξυπηρετούσε και τη Σοβιετική Ένωση και τη Γερμανία. Η Σοβιετική Ένωση φοβόταν ότι, αν της επιτεθεί ο Χίτλερ, δε θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τον ισχυρό στρατό του. Έτσι κέρδιζε χρόνο για να προετοιμαστεί καλύτερα. Από την άλλη, και ο Χίτλερ δεν ήθελε να πολεμάει στα ανατολικά με τη Σοβιετική Ένωση και στα δυτικά με τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία.

9.80

Δ. Η μεσοπολεμική Ελλάδα

Για την Ελλάδα ο Μεσοπόλεμος είναι μια περίοδος με αντιφάσεις. Στην πολιτική συνεχίζει να κυριαρχεί ο Εθνικός Διχασμός, αλλά **καταργείται η μοναρχία** και τα κόμματα της Αριστεράς αποκτούν περισσότερους οπαδούς. Η πολιτική ζωή δεν είναι σταθερή και ο στρατός επεμβαίνει συχνά στα πολιτικά πράγματα. Το 1936 επιβάλλεται η δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Στα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου το πιο μεγάλο πρόβλημα είναι το **προσφυγικό**. Αναπτύσσεται όμως η βιομηχανία και ολοκληρώνεται η αγροτική και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Έντονη είναι η κοινωνική διαμαρτυρία, που εκφράζεται με το **εργατικό** και το **φεμινιστικό κίνημα**. Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, με την κρίση στις αξίες που έφερε, στρέφει άλλους στις σοσιαλιστικές ιδέες και άλλους στις ρίζες του ελληνικού πολιτισμού. Η τέχνη της εποχής εκφράζει αυτούς τους προβληματισμούς.

Πολιτικές παρατάξεις και κόμματα

Το 1924 η ελληνική βουλή κατάργησε τη βασιλεία και ανακήρυξε την **αβασίλευτη δημοκρατία**.

Στο Μεσοπόλεμο υπήρχε **μεγάλη πολιτική αστάθεια** και οι κυβερνήσεις διαδέχονταν η μια την άλλη. Συχνά ήταν και τα **στρατιωτικά κινήματα**.

Για την αγροτική μεταρρύθμιση μιλήσαμε στη σ. 146

Μετά το 1922 το Κόμμα Φιλελευθέρων χωρίστηκε σε μικρότερες ομάδες. Το 1928 ο Βενιζέλος το ένωσε ξανά, κέρδισε τις εκλογές και κυβέρνησε μέχρι το 1932. Τότε ολοκλήρωσε την αγροτική και την **εκπαιδευτική μεταρρύθμιση**, αλλά η παγκόσμια οικονομική κρίση τον εμπόδισε να κάνει τις **κοινωνικές** και **οικονομικές μεταρρυθμίσεις** που είχε υποσχεθεί. Η ακρίβεια και η ανεργία μεγάλωσαν τη δυσαρέσκεια και τις διαμαρτυρίες. Η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων τις αντιμετώπισε με βία και περιόρισε τις πολιτικές ελευθερίες. Στο εξωτερικό, από την άλλη, προσπάθησε να προωθήσει τη **συνεργασία ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη**.

9.81

Οι κάλπες του δημοψηφίσματος του 1924. Αφού η ελληνική βουλή κατάργησε τη βασιλεία, έγινε δημοψήφισμα που επικύρωσε την απόφαση αυτή με μεγάλη πλειοψηφία.

9.82

«Το υπουργικό συμβούλιο του 1928», σατιρικό σκίτσο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Πρωία, 4 Νοεμβρίου 1928.

Στο Μεσοπόλεμο υπήρχαν δύο αντιβενιζελικά κόμματα. Το πιο μεγάλο ήταν το **Λαϊκό Κόμμα**. Δεν είχε συγκεκριμένο πρόγραμμα, αλλά ήταν αντίθετο στις μεταρρυθμίσεις του Βενιζέλου και οι περισσότεροι οπαδοί του ήθελαν να ξαναγυρίσει ο βασιλιάς. Το άλλο ήταν το **Κόμμα Ελευθεροφρόνων**, που είχε λίγους οπαδούς. Και στα δύο αυτά κόμματα υπήρχαν πολλοί αξιωματικοί.

Ο Παναγής Τσαλδάρης (1868–1936), αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος.

9.83

9.86

Ο Ριζοσπάστης, η εφημερίδα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, 1927.

9.84

Σκίτσο με τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου (1925). Ο Παπαναστασίου (1876-1936) ήταν επικεφαλής της Δημοκρατικής Ένωσης. Το κόμμα του συνεργάστηκε με τους Φιλελευθέρους και έπαιξε σημαντικό ρόλο στις εργατικές και αγροτικές μεταρρυθμίσεις τους.

Στο Μεσοπόλεμο εμφανίζονται και αρκετά **νέα κόμματα**, με μικρή δύναμη, αλλά σταθερό πρόγραμμα και ιδεολογία. Επειδή παλεύουν για τα κοινωνικά προβλήματα και το δυνάμωμα της δημοκρατίας, τα κόμματα αυτά κατατάσσονται στην Αριστερά.

9.85

Φωτογραφία από το ιδρυτικό συνέδριο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας (1919). Το 1924 άλλαξε όνομα και έγινε το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας (ΚΚΕ).

9.87

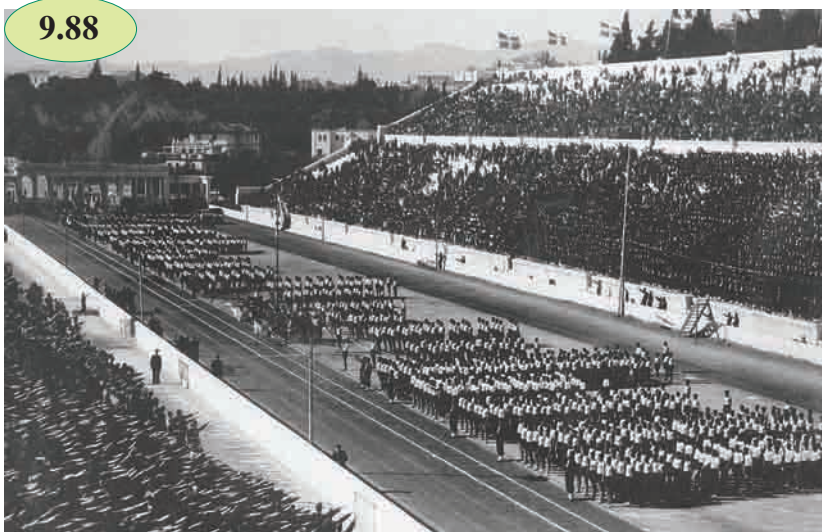

Ο στρατιωτικός και πολιτικός Γεώργιος Κονδύλης (1873-1936). Το 1926 ανέτρεψε τη δικτατορία του Θεόδωρου Πάγκαλου, αλλά το 1935 έκανε πραξικόπημα και ξανάφερε τη μοναρχία.

Στα χρόνια 1912-1922 ο **στρατός αύξησε πολύ τη δύναμή του**. Στο Διχασμό και οι δύο παρατάξεις τον χρησιμοποίησαν για να επιβάλουν την πολιτική τους. Έτσι όμως διευκόλυναν την ανάμειξή του στην πολιτική ζωή. Στο Μεσοπόλεμο πολλοί αξιωματικοί πίστευαν ότι αυτοί έπρεπε να κυβερνούν τη χώρα. Από το 1932 μέχρι το 1936 γίνονται πολλές φορές εκλογές, αλλά και **στρατιωτικά κινήματα**. Επίσης, συχνά ο στρατός επεμβαίνει με σκληρότητα για να καταπνίξει απεργίες και διαδηλώσεις και το 1935 ξαναφέρει στο θρόνο το βασιλιά Γεώργιο Β'. Τελικά στις 4 Αυγούστου του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς, σε συνεννόηση με το βασιλιά, επέβαλε **δικτατορία**: κατήργησε το κοινοβουλευτικό πολίτευμα και τις πολιτικές ελευθερίες, διέλυσε τα πολιτικά κόμματα και καταδίωξε τους αριστερούς. Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου **μιμήθηκε** σε πολλά τα φασιστικά καθεστώτα στην Ιταλία και στη Γερμανία. Δεν απέκτησε όμως ποτέ σημαντική υποστήριξη.

Για τον Εθνικό Διχασμό μιλήσαμε στις σ. 151-152.

9.88

Οι γιορτές της Εθνικής Οργάνωσης Νέων (ΕΟΝ) στο Παναθηναϊκό Στάδιο στην Αθήνα (1938). Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου υποχρέωσε όλους τους νέους και τις νέες να ενταχθούν στην ΕΟΝ.

9.89

Προπαγανδιστική φωτογραφία με το δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά να χαιρετάει το χάρτη της Ελλάδας, 1939.

Οικονομία και κοινωνία: προβλήματα και διεκδικήσεις

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο ήταν οι εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες. Έπρεπε να τραφούν, να στεγαστούν, να βρουν δουλειά και **να φτιάξουν ξανά τη ζωή τους** από την αρχή σε νέο τόπο.

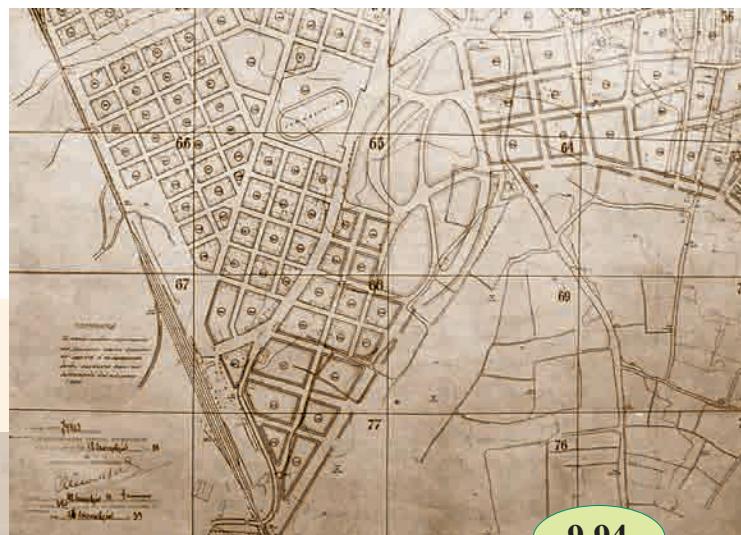
9.90

Στην εικόνα 9.90 αντίσκηνα με πρόσφυγες στην περιοχή Θησείο, στην Αθήνα (1925) και στην 9.91 καταυλισμός προσφύγων στις όχθες του ποταμού Έβρου (1925). Στην αρχή οι πρόσφυγες ζούσαν σε πρόχειρους καταυλισμούς στις πόλεις και στην ύπαιθρο, σε εκκλησίες, σε σχολεία και σε άλλα δημόσια κτίρια, ακόμη και σε σπίτια ντόπιων.

Στη δεκαετία του 1920 η **Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων**, με διεθνή οικονομική βοήθεια και επίβλεψη, **έχτισε σπίτια και οικισμούς για τους πρόσφυγες** και τους βοήθησε να στήσουν πάλι τη ζωή τους. Αρκετοί όμως χρειάστηκε να βρουν μόνοι τους τρόπους για να ζήσουν, και για πολλούς τα προβλήματα συνεχίστηκαν για χρόνια.

9.91

9.94

9.92

Στην εικόνα 9.92 κατασκευή σπιτιού για πρόσφυγες στη δυτική Θράκη (1925) και στην 9.93 ένα προσφυγικό χωριό στη δυτική Θράκη (1926). Στην εικόνα 9.94 το σχέδιο για την επέκταση της Κομοτηνής με προσφυγικές γειτονίες (1932).

9.93

9.95

9.96

Στην εικόνα 9.95 εργοστάσιο που έφτιαχνε χαλιά και κεντήματα στο Βύρωνα (Αθήνα), που χτίστηκε από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων. Πολλές γυναίκες πρόσφυγες ήξεραν αυτές τις τέχνες και η δουλειά στο εργοστάσιο θα τις βοηθούσε να ζήσουν. Στην εικόνα 9.96 τα εγκαίνια του προσφυγικού συνοικισμού στο Βύρωνα.

9.97

Οι περισσότεροι πρόσφυγες (που αύξησαν τον πληθυσμό της χώρας κατά ένα τέταρτο) εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο, στις Νέες Χώρες. Πολλοί όμως πήγαν και στις πόλεις, όπου πίστευαν ότι θα βρουν πιο εύκολα δουλειά. Στη δεκαετία του 1920 αυξάνεται ο πληθυσμός στις πόλεις, κυρίως στη Μακεδονία και στα νησιά του Αιγαίου. Οι πιο πολλοί νέοι κάτοικοι ήταν πρόσφυγες. Υπήρχαν όμως και **εσωτερικοί μετανάστες**, που άφηναν τα χωριά τους για να ζήσουν στις πόλεις.

Αθήνα - Πειραιάς	424.161	802.000
Θεσσαλονίκη	169.123	235.524
Βόλος	29.411	41.706
Σέρρες	14.486	29.640
Δράμα	15.263	29.339
Καβάλα	22.940	49.980
Ξάνθη	16.584	33.712
Κομοτηνή	21.924	30.136
Μυτιλήνη	17.928	27.870

9.98

Οι ελληνικές πόλεις με τη μεγαλύτερη αύξηση πληθυσμού από το 1920 μέχρι το 1928.

1920
1928

Χάρτης της Κοινωνίας των Εθνών (1926) που δείχνει πού εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες στην Ελλάδα από το 1923 μέχρι το 1926.

9.99

Γυναίκες πρόσφυγες ξεραίνουν καλαμπόκι στη βόρεια Ελλάδα. 1930.

Πολλοί ντόπιοι νόμιζαν ότι οι πρόσφυγες ήταν υπεύθυνοι για τα οικονομικά προβλήματα της χώρας και έβλεπαν με καχυποψία τις διαφορετικές συνήθειές τους. Άλλοι πάλι, κυρίως οι «αλλοεθνείς» στις Νέες Χώρες, θεωρούσαν ότι το κράτος τους αντιμετώπιζε πολύ ευνοϊκά και τους έβλεπαν σαν οικονομική απειλή.

Για τους «αλλοεθνείς» μιλήσαμε στη σ. 150.

Οι πρόσφυγες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ελληνική κοινωνία. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, βοήθησαν να αναπτυχθεί η οικονομία και πλούτισαν τη χώρα με τη σκληρή δουλειά τους, αλλά και με τις **διαφορετικές συνήθειες και παραδόσεις** τους.

9.100

Οι μουσουλμάνοι πρόσφυγες στην Τουρκία

Οι πρόσφυγες που πήγαν στην Τουρκία με την ανταλλαγή των πληθυσμών συνάντησαν και αυτοί παρόμοιες δυσκολίες. Άλλοι εγκαταστάθηκαν σε χωριά και άλλοι σε πόλεις. Πολλοί ίδρυσαν νέα χωριά ή πήγαν σε εκείνα που άφησαν φεύγοντας οι Αρμένιοι και οι Ελληνορθόδοξοι.

Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από την Κρήτη που έφτασαν στην Τουρκία με την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Στην Ελλάδα η οικονομία σιγά σιγά βελτιώνεται και γίνονται σημαντικά έργα υποδομής. Αναπτύσσεται η βιομηχανία (κλωστοϋφαντουργία, ταπητουργία), κυρίως χάρη στο φτηνό εργατικό δυναμικό, τους πρόσφυγες, και δημιουργούνται και κάποιες μεγάλες βιομηχανικές μονάδες (μεταλλουργικές, χημικές, παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος). Χάρη στις κρατικές παρεμβάσεις, που περιόρισαν με τη φορολογία τις εισαγωγές ανταγωνιστικών προϊόντων, και τις εμπορικές συμφωνίες με άλλα κράτη, η ελληνική βιομηχανία μπόρεσε να αναπτυχθεί, παρά τα προβλήματα από την οικονομική κρίση του 1929.

9.104

Η αφίσα για την πρώτη Διεθνή Έκθεση της Θεσσαλονίκης (1926). Στην έκθεση αυτή προβαλλόταν η οικονομική ανάπτυξη της χώρας, αλλά ήταν και μια ευκαιρία να γνωρίσουν οι επαγγελματίες τι είχαν πετύχει τα άλλα κράτη στην οικονομία.

Διαφήμιση του καπνεργοστασίου Ματσάγγος στο Βόλο. 1938.

9.102

Διαφήμιση εταιρίας γεωργικών μηχανημάτων. 1929.

9.103

Εξώφυλλο από κατάλογο για έκθεση ελληνικών προϊόντων. 1938.

Στις πόλεις οι **εργάτες** και οι εργάτριες πολλαπλασιάζονται. Ζουν σε **άσχημες συνθήκες**, οι περισσότεροι δουλεύουν σε μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις και όχι πάντα για όλο το χρόνο (εποχική εργασία). Η ανεργία είναι μεγάλη και οι άνθρωποι συχνά αλλάζουν επάγγελμα και τόπο εργασίας.

Η οικονομία της χώρας βελτιώνεται, αλλά η πολιτική αστάθεια εμποδίζει να λυθούν τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα. Ολοκληρώθηκε όμως η **αγροτική μεταρρύθμιση** και δημιουργήθηκαν οι **κοινωνικές ασφαλίσεις**.

9.105

Βιβλιário της Αγροτικής Τράπεζας (δεκαετία 1930). Η ίδρυσή της βοήθησε να αναπτυχθεί η γεωργία, καθώς έδινε στους αγρότες δάνεια με χαμηλό τόκο.

9.106

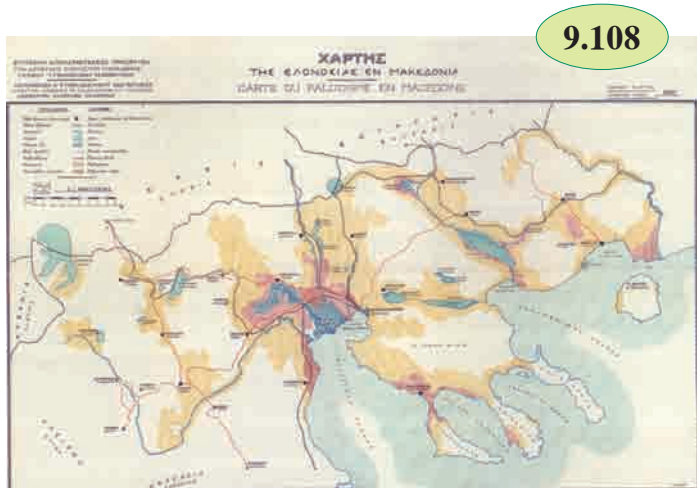
Χάρτης με το συγκοινωνιακό δίκτυο της Ελλάδας. 1930.

9.107

Το φράγμα και η τεχνητή λίμνη στο Μαραθώνα (Αττική), ήταν ένα από τα πιο μεγάλα τεχνικά έργα στο Μεσοπόλεμο. Με το νερό της λίμνης τροφοδοτήθηκε για χρόνια η Αθήνα.

9.108

Χάρτης με τις περιοχές που υποféρανε από ελονοσία στη Μακεδονία (1927). Με μπλε χρώμα σημειώνονται οι βάλτοι (τα έλη) και με καφέ οι περιοχές που υποφέρουν από την αρρώστια.

9.109

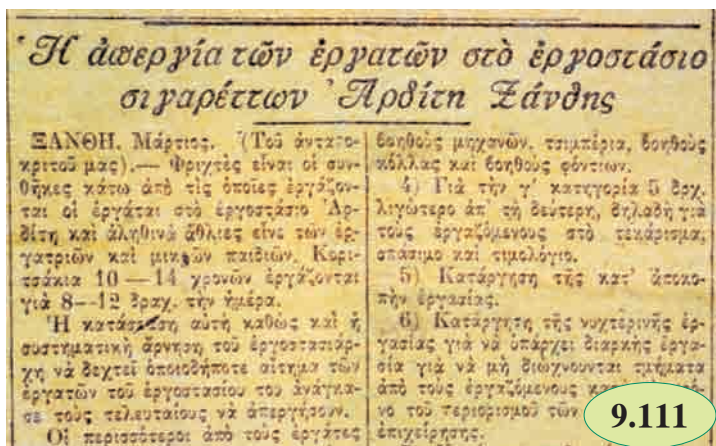
Χάρτης με τα έργα που έγιναν στις πεδιάδες των Σερρών και της Δράμας (1933). Στο Μεσοπόλεμο έγιναν στη Βόρεια Ελλάδα κάποια έργα για την άρδευση (το πότισμα) των χωραφιών και αποξηράνθηκαν έλη. Έτσι δημιουργήθηκαν νέες εκτάσεις για καλλιέργεια και περιορίστηκαν οι εστίες της ελονοσίας.

9.110

Το τέλος μιας απεργίας σιδηροδρομικών Θεσσαλονίκης, 1920.

Στο Μεσοπόλεμο οι περισσότεροι εργάτες δεν ήταν συνδικαλισμένοι και τα συνδικάτα γενικά δεν είχαν μεγάλη δύναμη, με εξαίρεση τα συνδικάτα των **καπνεργατών** και των σιδηροδρομικών. Όλες οι κυβερνήσεις προσπάθησαν να περιορίσουν τα δικαιώματα των εργαζόμενων και να ελέγξουν τα συνδικάτα. Συχνά μάλιστα απαγόρευαν κάθε ανεξάρτητη συνδικαλιστική δράση, γιατί θεωρούσαν ότι την υποστήριζαν οι κομμουνιστές, που τους αντιμετώπιζαν σαν «**εχθρούς του κράτους**». Παρ' όλα αυτά, η ανεργία, οι χαμηλοί μισθοί, οι κακές συνθήκες στη δουλειά, η έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης οδήγησαν τους εργάτες σε πολλές **κοινωνικές διαμαρτυρίες** με απεργίες και διαδηλώσεις, που τις αντιμετώπιζαν με τη βία η αστυνομία και ο στρατός. Αποκορύφωσή τους ήταν η **γενική απεργία στη Θεσσαλονίκη στις 9 Μαΐου 1936**, με πολλούς νεκρούς.

9.111

Άρθρο του Ριζοσπάστη για την απεργία των καπνεργατών στην Ξάνθη (17 Ιουλίου 1932).

9.112

Κρατούμενοι κομμουνιστές στις φυλακές Συγγρού στην Αθήνα. 1921.

Στο Μεσοπόλεμο οι **γυναίκες** συνεχίζουν να μην έχουν πολιτικά δικαιώματα και να αντιμετωπίζουν πολλούς περιορισμούς στην οικογένεια και στη δουλειά. Οι πιο πολλές είναι αγρότισσες, αλλά αυξάνονται και οι εργάτριες. Όμως όλο και περισσότερες μορφώνονται (πηγαίνουν ακόμη και στο πανεπιστήμιο) και έτσι αρχίζουν να δουλεύουν σε **νέα επαγγέλματα**.

Για το γυναικείο ζήτημα το 19ο αιώνα μιλήσαμε στη σ. 104.

Παρ' όλα αυτά, οι δουλειές που παίρνουν είναι κουραστικές και κακοπληρωμένες, και συχνά οι άντρες συνάδελφοί τους τις αντιμετωπίζουν εχθρικά. Καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες δουλεύουν και πληρώνουν φόρους, αρχίζουν να ζητούν περισσότερα δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα να ψηφίζουν. Το **γυναικείο ζήτημα**, δηλαδή ο προβληματισμός και οι συζητήσεις για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία, έρχεται ξανά στο προσκήνιο. Δημιουργούνται **φεμινιστικές οργανώσεις**, που αγωνίζονται για τα δικαιώματα των γυναικών.

9.116

ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Συντάχθησαν με τις διευθετήσεις της Θεσσαλονίκης το 1929 (βιβλίο)

ΚΑΙ ΜΑΡΙΑΣ Α. ΝΙΦΤΑΡΩΝΗΤΟΥ Γυναικείων και γήφους 1.-

ΚΑΙ ΡΑΪΣΑΣ ΙΜΒΡΟΥΤΟΥ "Η Αδυναμία ο.δ. Ε' και Δ' αίθουσα 2.-

ΚΑΙ ΑΓΡΑΦΕΣ ΦΕΜΙΝΙΣΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Τόμος Α' Φύλες Γυναικείων Συνεδρίων της Γενεύης Δεκέμ. (128)

ΚΑΙ ΑΝ. ΓΑΤΤΑΡΟΥ-ΠΑΛΙΟΥ "Η παρρησία του ανθρώπου και η εξέλιξη του σπιν κωνοειδούς 2.-

ΚΑΙ ΑΝΔΡΑΣ Σ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κοινωνική και ιστορική μελέτη περί φυσικών τάσεων 2.-

ΔΑΚ. ΜΑΡΙΑΣ ΑΛΕΞΗΤΗΡΟΥ "Η γυναίκα και η Κοινωνική πρόοδος 2.-

ΚΑΙ ΕΛΒΙΝΗΣ ΘΥΜΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΡΑΒΕΛΟΥ Πανόμια Αγγλικών (βιβλίο) 1922 4.-

Προσέχοντες νόμοι περί αναζήτησης της πατρικής Έστ. Συνβ. Έκ. Αιθούσας και Συνδ. Διοικημάτων Γυναικείων 1.-

Δ' Έτος Δράσεως του Συνδέσμου δια τα δικαιώματα της Ελλάδος, 1929 (Έκδ. Οίκου Α. Αθηνών, σ. 100) 1.-

ΚΑΙ ΕΛΒΙΝΗΣ Α. ΣΦΑΚΙΟΥ (μετάφρ.) Πολιτική Τόμος Α' μετά έκδοσης (δημητρίου) 1922 (Έκδ. Οίκου Σφακίου) 3.50

ΔΑΚ. ΣΟΦΙΑΣ Α. ΑΝΤΙΠΗΛΟΥ "Η θέση του Άρρακού Κοινωνικών μεσσησιών του 16ου αιώνα 1922 (Έκδ. Οίκου Γ. Βασιλείου) 3.75

"Ετα Νισήτεια", Γυναικείο περιοδικό Ζάκυνθος.

9.113

ΥΠΗΡΕΤΡΙΑ Ζητείται απόφοιτος από τις καλές συντάξεις μεθ' εικονοποιητικές. Πληροφορίες δίδες Τηλεφώνητα 87 (Καθημερινά) 875

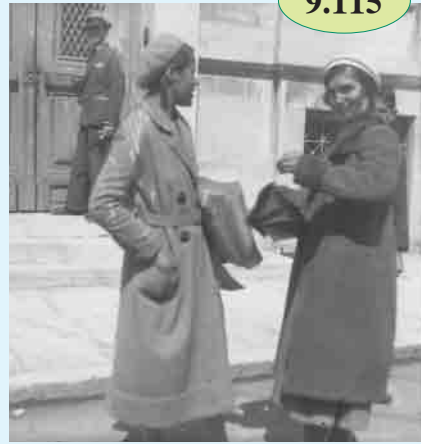
ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ γυναικίσσα την "Αλγυκήν" κριτικά και την Γαλλικήν διαβάσει τας απογευματινούς ώρας 4 1)2-7 ή' οιαδήποτε γραμμικήν εργασίαν Γράψατε «Κούτα» Κ. Α. 877

ΠΡΟΣΕΦΛΟΥΜΕΝ συντάξασθαι παράνομα δάνεια οιαδήποτε ποσότητος Ο κωνομικόν Έπιχειρηματισμόν 877

9.114

Στην εικόνα 9.113 η πρώτη Ελληνίδα δακτυλογράφος (γύρω στο 1919), στην 9.114 μικρές αγγελίες με θέσεις εργασίας για γυναίκες από την εφημερίδα Εστία (1929) και στην 9.115 οι πρώτες γυναίκες εφημεριδοπώλες (1929). Το 1928 δύο στις πέντε γυναίκες γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή.

9.115

Η «Φεμινιστική Βιβλιοθήκη», μια σειρά από βιβλία που έβγαξε ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, διαφημίζεται στο περιοδικό Ελληνίς. Δεκέμβριος 1922.

Η καθημερινή ζωή, η πνευματική κίνηση και η τέχνη

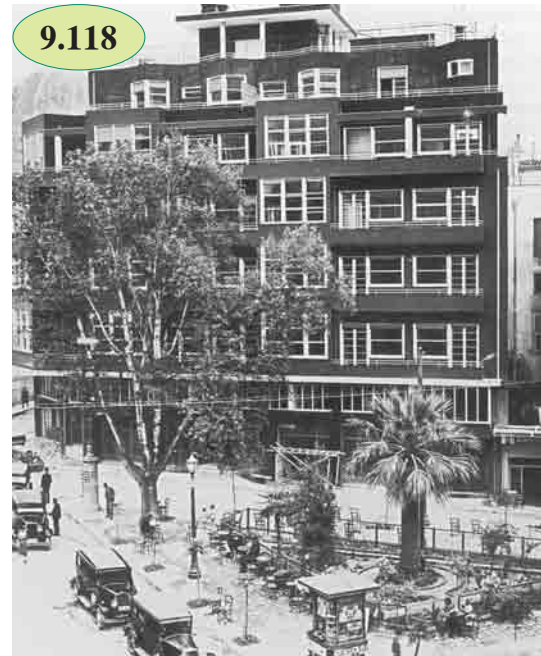
Στο Μεσοπόλεμο αλλάζουν πολλά πράγματα στην καθημερινή ζωή. Στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη χτίζονται οι πρώτες **πολυκατοικίες** και φτιάχνονται πάρκα. Οι άνθρωποι περνούν αλλιώς τον ελεύθερο χρόνο τους. Δεν πηγαίνουν μόνο στο καφενείο ή στην ταβέρνα, αλλά βλέπουν κινηματογράφο, ακούνε ραδιόφωνο και παρακολουθούν μουσικοχορευτικές παραστάσεις.

9.117

Οι προσφυγικές πολυκατοικίες στη λεωφόρο Αλεξάνδρας στην Αθήνα. Σχεδιάστηκαν από τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Κυριάκο και χτίστηκαν την περίοδο 1933-1935.

9.118

Η «μπλε πολυκατοικία» του αρχιτέκτονα Κ. Παναγιωτάκου, που χτίστηκε το 1933 στην Πλατεία Εξαρχείων, στην Αθήνα. Στο Μεσοπόλεμο, στις μεγάλες πόλεις στην Ελλάδα, κυρίως στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, αρχίζουν να χτίζονται πολυκατοικίες. Οι περισσότερες προορίζονται για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

9.119

Βόλτα στην παραλία της Θεσσαλονίκης, μπροστά στο Λευκό Πύργο, στο Μεσοπόλεμο.

ΣΙΝΕΑΚ
ΛΕΙΨΟΦΩΣ ΔΕΛΦΙΝΙΣΤΑΝΟΥ 41
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
"Από τις αλυσίδες της Διοικητικής και των εργασιών της Επικρατείας"

ΤΟ ΣΙΝΕΑΚ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΕΙ:
ΤΗΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΒΕΡΟΠΟΛΗΣ ΑΦΟΡΕΣΙΑΝ ΤΑΙΝΙΑΝ - ΟΜΙΛΟΥΣΑΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙ-

Ζωνί Ο ΕΜΠΕΡΙΟΣ ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣΣΑΡΑ

Ζωνί Ο ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑ

Και ένα εξαιρετικόν πρόγραμμα

ΦΑΝΤΑΣΜΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΙΟΝΙΟΥ

ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΕΑΝ ΤΗΣ ΚΟΥΖΙΝΑΚ

ΕΙ ΣΕΚΟΤΙΑ

ΤΑ ΠΟΝΤΙΚΑΚΙΑ ΚΑΝΟΥΝ ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥΣ

9.120

Το πρόγραμμα με τις ταινίες που παίχθηκαν σε κινηματογράφο στην Αθήνα από 2 μέχρι 8 Δεκεμβρίου 1940.

9.121

Επιχρωματισμένη φωτογραφία με τον κινηματογράφο Ολύμπια όταν πρόβαλε την ταινία Το θρυλικό (εννοεί το θωρηκτό) Ποτέμκιν. 1927.

Ο σταθμός του τραμ και η πλαζ (ξεχωριστή για άντρες και γυναίκες) στο Φάληρο. 1930.

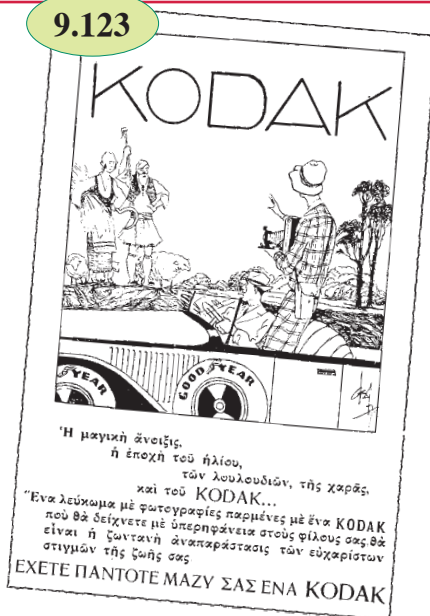

9.124

9.122

Εξώφυλλο του περιοδικού Το Παρλάν, με τη Γερμανίδα ηθοποιό Μάρλεν Ντίτριχ (1931).

9.123

Διαφήμιση της εταιρίας Κόντακ (1929). Μέσα στο αυτοκίνητο βρίσκεται ένα ζευγάρι ντυμένο μοντέρνα και η γυναίκα τραβάει φωτογραφία ένα ζευγάρι βοσκών ντυμένε με παραδοσιακά ρούχα.

Τα λαϊκά στρώματα είχαν τους δικούς τους καλλιτέχνες. Οι περιπλανώμενοι θεατρικοί θίασοι με δραματικά έργα ψυχαγωγούσαν τους ανθρώπους στην επαρχία. Πολλοί άνθρωποι διασκέδαζαν στα πανηγύρια, όπου μαζεύονταν μουσικοί, ταχυδακτυλουργοί, караγκιοζοπαίχτες. Στις μεγάλες πόλεις με προσφυγικό πληθυσμό άνθησε ένα νέο είδος τραγουδιού, το **ρεμπέτικο**.

Στο Μεσοπόλεμο, η πνευματική κίνηση στην Ελλάδα είναι πιο πλούσια από παλιότερα. Αρκετοί στράφηκαν στις σοσιαλιστικές ιδέες. Τα χρόνια αυτά γίνεται γνωστό το έργο του **Κωνσταντίνου Καβάφη** και καθιερώνεται ως μεγάλος

ποιητής. Άλλοι λογοτέχνες παρακολουθούν τα ευρωπαϊκά πνευματικά ρεύματα (κυρίως το μοντερνισμό και το σουρεαλισμό) ή τους απασχολεί η «ελληνικότητα» στην τέχνη, τι είναι δηλαδή αυτό που κάνει «γνήσια ελληνικό» ένα έργο τέχνης. Χαρακτηριστική είναι η **«γενιά του '30»**: Οι εκπρόσωποί της (λογοτέχνες και καλλιτέχνες) προσπάθησαν να βρουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της «ελληνικότητας» και έτσι αναζήτησαν και μελέτησαν τη λαϊκή καλλιτεχνική παράδοση.

9.125

9.126

Λαϊκά αναγνώσματα που κυκλοφόρησαν στο Μεσοπόλεμο στην Ελλάδα: στην εικόνα 9.125 το μυθιστόρημα Ο αόρατος άνθρωπος (1931) του Γιώργου Τσουκαλά και στην 9.126 εικόνα από το περιοδικό Σφαίρα με το λαϊκό ήρωα Κουταλιανό να σκοτώνει μια τίγρη (δεκαετία 1930).

9.127

Φωτογραφία από τη δεκαετία του 1960 με τους σημαντικότερους λογοτέχνες και θεωρητικούς της γενιάς του '30.

9.128

9.129

Στις εικόνες 9.128 και 9.131 αντίστοιχα, οι ποιητές Γιώργος Σεφέρης (1900–1970) και Οδυσσέας Ελύτης (1911–1996). Και οι δύο εμφανίστηκαν στα ελληνικά γράμματα τη δεκαετία του 1930 και θεωρούνται από τους πιο σημαντικούς Έλληνες ποιητές, που άσκησαν μεγάλη επιρροή στην ελληνική ποίηση. Και οι δύο τους (το 1963 ο Σεφέρης και το 1979 ο Ελύτης) τιμήθηκαν με το βραβείο Νόμπελ για τη λογοτεχνία. Στις εικόνες 9.129 και 9.130 τα εξώφυλλα από δύο έργα τους.

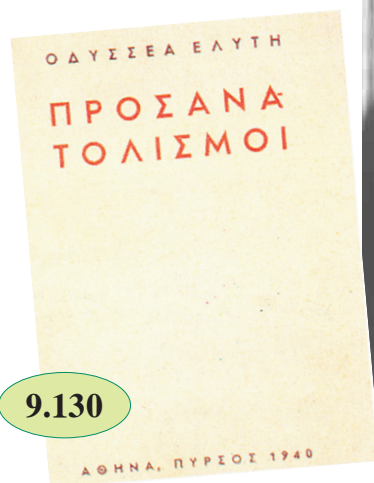
9.132

9.133

«Ο πωλών επί πιστώσει και ο πωλών τοις μετρητοίς». Πίνακας του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχάλη. Ο Θεόφιλος έζησε στο Πήλιο και στη Μυτιλήνη και έμαθε να ζωγραφίζει μόνος του. Για τη «γενιά του '30» οι πίνακές του εκφράζουν τη γνήσια ελληνική λαϊκή τέχνη.

9.130

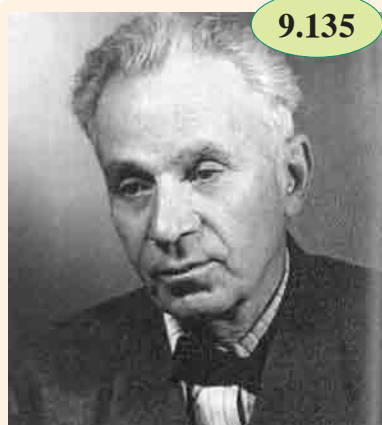
9.131

9.134

Ο Νίκος Καζαντζάκης (1883–1957), ένας από τους πιο σημαντικούς Έλληνες πεζογράφους. Έγραψε πολλά έργα, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν τα μυθιστορήματά του Ο βίος και η πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά (1946), Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται (1948), Ο καπετάν Μιχάλης (1950), στα οποία εκφράζει πολλές από τις πολιτικές και φιλοσοφικές ανησυχίες και αναζητήσεις του.

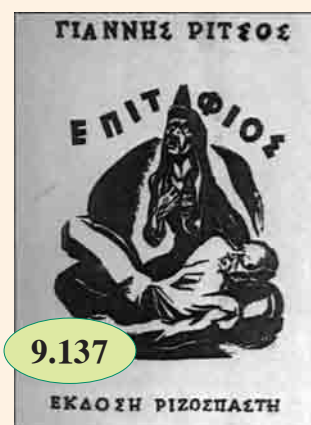
9.135

9.136

9.137

Στις εικόνες 9.135 και 9.136 οι ποιητές Κώστας Βάρναλης (1884–1974) και Γιάννης Ρίτσος (1909–1990) αντίστοιχα. Και οι δύο συνδέσανε την ποίηση με τη στράτευσή τους στην Αριστερά. Στην εικόνα 9.137 το εξώφυλλο από την πρώτη έκδοση του ποιήματος Επιτάφιος (1936) του Ρίτσου, το οποίο εμπνεύστηκε από την απεργία των καπνεργατών το Μάιο του 1936 στη Θεσσαλονίκη.

Η καλλιτεχνική ζωή είναι ζωηρή στην Αθήνα, αλλά παραμένει περιορισμένη έξω από αυτή. Έχει ήδη ιδρυθεί η Εθνική Πινακοθήκη (1900), κυκλοφορούν καλλιτεχνικά περιοδικά, οι εκθέσεις ζωγραφικής γίνονται περισσότερες, όλο και πιο πολλοί ενδιαφέρονται για την τέχνη. Ωστόσο οι καλλιτέχνες, με λίγες εξαιρέσεις, χρειάζεται να παλέψουν για να επιβιώσουν.

9.138

«Τα αγαθά της συγκοινωνίας» (περίπου 1930), πίνακας του ζωγράφου Κωνσταντίνου Παρθένη (1878–1967).

Τοιχογραφία που ζωγράφισε (1932) για το σπίτι του ο ζωγράφος, αγιογράφος και λογοτέχνης Φώτης Κόντογλου (1899–1965).

9.140

9.139

«Ο σκεπτόμενος» (1936), πίνακας του ζωγράφου Γιάννη Τσαρούχη (1910–1989). Ο Τσαρούχης συνδυάζει στοιχεία από τη βυζαντινή και τη μοντέρνα τέχνη.

9.142

«Ο ποιητής και η μούσα» (1938), πίνακας του ζωγράφου και ποιητή Νίκου Εγγονόπουλου (1907–1985). Ο Εγγονόπουλος και στα ποιήματά του και στη ζωγραφική του επηρεάστηκε από το σουρεαλισμό.

9.141

«Στην ακρογιαλιά» (1936), πίνακας του ζωγράφου Νίκου Χατζηκυριάκου Γκίκα (1906–1994).

«Οι απεργοί», πίνακας του ζωγράφου Διαμαντή Διαμαντόπουλου (1914–1995). Ο Διαμαντόπουλος, που στρατεύτηκε στην Αριστερά, ζωγραφίζει κυρίως ανθρώπινες μορφές, συχνά εργάτες.

9.143

«Χορεύτριες» (1937), πίνακας του ζωγράφου Γιώργου Μπουζιάνη (1885–1959).

9.144

